

Vägledning till djurskyddsdeklaration för nötkreatur som hålls för mjölkproduktion

Enligt 4 kap 8 § Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2013:42) om läkemedel och läkemedelsanvändning

Fastställd den 7 december 2015

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	4
1 Allmänt om villkorad läkemedelsanvändning	4
2 Bakgrund – om djurskyddsdeklaration	5
3 Att använda vägledningen och djurskyddsdeklarationen	6
3.1 <i>Allmänt om djurskyddsdeklarationen</i>	7
3.1.1 Status av en djurskyddsdeklaration	7
3.1.2 Inledande punkter	7
3.1.3 Observationspunkterna – svarsalternativen i checklistan	8
3.1.4 Särskilt om bedömning av en brist i förhållande till myndighetsbeslut	8
3.1.5 Bedömning av systematiska kontra tillfälliga brister	9
3.2 <i>Tillräckligt med tillsyn och tillräckligt med personal</i>	10
3.3 <i>Anmälningsskyldighet för djurhälsopersonal</i>	11
3.4 <i>Hur kommer länsstyrelsen att använda djurskyddsdeklarationen</i>	12
3.5 <i>Instruktion till djurskyddsdeklarationen</i>	13
4 Vägledning till observationspunkterna	16
4.1 <i>Djuren har godtagbart hull</i>	16
4.1.1 Lagstiftning	17
4.1.2 Vägledning	18
4.2 <i>Djuren har tillfredsställande benstatus, klövstatus samt rörelsemönster</i>	20
4.2.1 Lagstiftning	20
4.2.2 Vägledning	21
4.3 <i>Djuren och djurutrymmena är tillfredsställande rena</i>	22
4.3.1 Lagstiftning	22
4.3.2 Vägledning	23
4.4 <i>Djur som är skadade eller sjuka har fått nödvändig vård och hålls på lämpligt sätt</i>	26
4.4.1 Lagstiftning	26
4.4.2 Vägledning	27
4.5 <i>Djuren har tillräckligt med utrymme</i>	30
4.5.1 Lagstiftning	30
4.5.2 Vägledning	33
4.6 <i>Årlig stallrengöring har genomförts</i>	37
4.6.1 Lagstiftning	37
4.6.2 Vägledning	37

<i>4.7 Djuren har godtagbar liggkomfort och termisk komfort</i>	39
4.7.1 Lagstiftning	39
4.7.2 Vägledning	40
<i>4.8 Övriga observationer</i>	42
<i>4.9 Noteringar och upplysningar till djurhållaren</i>	42

Inledning

Avsikten med denna vägledning är att beskriva och tolka innehållet av djurskyddsdeklarationen som ingår i systemet för villkorad läkemedelsanvändning till nötkreatur som hålls för mjölkproduktion.

En vägledning kan innehålla ytterligare information jämfört med lagstiftningen, i syfte att öka förståelsen för lagstiftningens krav. Vägledningar är inte rättsligt bindande, utan är exempel och rekommendationer som kan vara till hjälp vid bedömning och tillämpning av lagstiftningen. Vägledningen utesluter inte andra handlingsätt för att uppnå det resultat som avses med lagstiftningen

Om en föreskrift blir föremål för bedömning i domstol, t.ex. om ett myndighetsbeslut i ett ärende överklagas, blir domstolsavgörandet vägledande för tolkningen och kan då gälla före vägledningen.

1 Allmänt om villkorad läkemedelsanvändning

Endast veterinärer har förskrivningsrätt för behandlingar av djur. Lagstiftningens utgångspunkt är således att endast veterinärer kan sörja för att ett djur kommer under läkemedelsbehandling. Grundkravet för att veterinären ska få ordinera en behandling till ett djur är att veterinären har undersökt djuret först. Detta framgår av Statens jordbruksverks föreskrifter (2013:42) om läkemedel och läkemedelsanvändning 1 kap. 3 §. Föreskriften benämns ofta som D9, en förkortning som används i denna vägledning.

Djurhållaren kan fortsätta behandling som veterinären har påbörjat och även utföra hela behandlingen efter att en veterinär har ordinerat och förskrivit eller tillhandahållit läkemedel. Vid förskrivning för villkorad läkemedelsanvändning får djurhållaren en mer långtgående rättighet att, under de förutsättningar som föreskrifterna och veterinären sätter upp, inleda behandling utan att veterinär har ordinerat den.

Enligt definitionen i föreskrifterna betyder villkorad läkemedelsanvändning ”läkemedelsanvändning som sker efter förskrivning av en veterinär i enlighet med 4 kap. Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2013:42) om läkemedel och läkemedelsanvändning, utan att veterinären kliniskt har undersökt djuret eller djuren i anslutning till användningen”.

Bestämmelser om villkorad läkemedelsanvändning finns i 4 kap. i D9. Den del som beskriver djurhållarens del av den villkorade läkemedelsanvändningen finns i 5 kap. 7-8 §§ samt bilaga 2 till Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2013:41) om skyldigheter för djurhållare och personal inom djurens hälso- och sjukvård.

Det är en grundläggande princip att läkemedel ska användas med återhållsamhet och bara när det finns behov av det (D9, 1 kap. 2 §). Som veterinär bör du vid förskrivningen bedöma om villkorad läkemedelsanvändning är lämplig i den aktuella besättningen med utgångspunkt i denna grundläggande princip. Ett gott djurskydd är en förutsättning för att uppnå en god djurhälsostatus. Villkorad läkemedelsanvändning bör därför enbart vara aktuellt i besättningar där djurhållning bedrivs på ett sätt som främjar djurhälsan, vilket bland annat innebär att djuren hålls på ett sätt som är förenligt med djurskyddslagen. Vid systematiska brister i djurskyddet

bör veterinären aktivt delta i djurhälsoarbetet och överväga om förskrivning läkemedel för villkorad läkemedelsanvändning ska fortsätta.

Vid förskrivningen ska du som veterinär ha god kännedom om besättningen. Bedömningen görs inte på grundval av en ögonblicksbild enbart den dagen förskrivningen sker. Din bedömning om lämplighet att förskriva läkemedel bör istället grundas på din uppfattning om besättningens status över tid. Om besättningen inte sköts på ett sådant sätt att villkorad läkemedelsanvändning är lämpligt ska du inte heller förskriva läkemedel för sådan användning.

2 Bakgrund – om djurskyddsdeklaration

En djurskyddsdeklaration består av en rad observationspunkter som en förskrivande veterinär ska gå igenom, och som är relevanta för att bedöma djurskyddet i besättningar som önskar villkorad läkemedelsanvändning. Varje observationspunkt har en tydlig koppling till ett krav som ställs i djurskyddslagstiftningen.

Grundläggande för valet av observationspunkter har varit följande:

- Den förskrivande veterinären ska genom en *snabb skanning* av samtliga djur bedöma djurskyddsförhållandena i besättningen. Lämpliga observationspunkter ska därför inte kräva tidskrävande mätningar, kalkyler, provtagningar mm (dessa görs av djurskydds-kontrollanter om det behövs).
- Observationspunkten har en koppling till en sund användning av läkemedel till djur (D9).

Erfarenheter med framtagandet av tidigare djurskyddsdeklarationer har visat att observationspunkterna bör uppfylla följande kriterier:

- Den ska så långt möjligt utgöra kritiska punkter för djurskyddet (krav på relevans).
- Den utgörs inte av parametrar som kräver mätningar, provtagningar eller kunskap som ligger långt ifrån veterinäryrket (till exempel ventilationsberäkningar).
- Den är en viktig förutsättning för framgångsrika behandlingar (t.ex. bra hull, god hygien, tillgång till sjukboxar).
- Den har en stark koppling till målet om att minska läkemedelsanvändning i allmänhet och antibiotikabehandlingar i synnerhet i livsmedelskedjan. T.ex. rena liggitor minskar behovet av behandlingar av juverinflammationer, god hygien minskar smittrycket.
- Dessa bör begränsas i antal, och inte vara mer än ca 10.

Vid besättningsbesök i anslutning till förskrivningen kan du använda checklistan ”DJURSKYDDSDEKLARATION – Nötkreatur - Mjölkbесättning” som tagits fram av Jordbruksverket, eller liknande dokument som innehåller samma information. I mjölkproducerande besättningar ska djurskyddsdeklarationen gås igenom vid de s.k. utvidgade besöken, som ska ske med som mest tolv veckors intervall.

Grundtanken är att all läkemedelsförskrivning ska bygga på

- ett gott djurhälsoläge, och
- ett gott djurskydd i besättningen, vilket bland annat kvitteras i en djurskyddsdeklaration som kan leda till fortsatt förskrivning.

3 Att använda vägledningen och djurskyddsdeklarationen

Förskrivning av läkemedel ska huvudsakligen ske på grundval av din kunskap om besättningens djurhälsoläge. Då djurskyddslagstiftningen har en förebyggande karaktär kan djurskyddsdeklarationen ge en mer komplett bild av djurhälsostatusen och blir då ett komplement i ditt arbete. Du kommer att ta ställning till förhållandena i nötkreaturbesättningar genom en rad observationer som har direkt koppling till djurskyddet. I din slutliga bedömning om förskrivning vid villkorad läkemedelsanvändning ska du därför ta hänsyn till de skötselrutiner som djurhållaren har att vidta för att förebygga djurvälståndspåverkan. Detta bidrar till att kunskapsnivån hos producenter höjs, och din roll som besättningsveterinär blir tydligare.

Det primära syftet med denna vägledning har varit att belysa hur förskrivande veterinärer ska arbeta med djurskyddsdeklarationen. Vägledningen gör inte anspråk att vara en handbok för de frågor som behandlas i djurskyddsdeklarationen. Den är också tänkt som ett stöd för länsstyrelsens djurskyddskontroll samt för djurhållare och andra intressenter (t.ex. revisorer av kvalitetssystem) som vill sätta sig in i hur djurskyddet bedöms i nötkreaturbesättningar. Din bedömning av hälsoläget och djurvälståndet är också ett viktigt bidrag för länsstyrelsens djurskyddskontroll eftersom uttaget av mjölkproducenterna för kontroll påverkas om producenten har tillgång till djurskyddsdeklaration.

Vägledningen till de olika observationspunkterna har följande struktur:

- En faktaruta med lämpliga iakttagelser, underlag för dialog med djurhållaren samt exempel som kan stödja din bedömning.
- Beskrivning av författningstext avseende djurskyddet som är relevant.
- En bakgrundsbeskrivning och vägledande text som stöd för att tolka reglerna.

Djurskyddsdeklarationen utgör inte och ersätter inte en offentlig djurskyddskontroll. Observationspunkterna och vägledningen är därför utformade med denna utgångspunkt. Som exempel kan nämnas att en offentlig kontroll ofta kräver vissa mätningar för att säkerställa att regelverket uppfylls: t.ex. ljudnivå, lufttemperatur, mätning av boxarea och djurens vikt, halter av gödselgaser. Djurskyddsdeklarationen kommer inte att fordra sådana undersökningar, se följande exempel.

En observationspunkt i djurskyddsdeklarationen innebär att du endast tar ställning till om djuren har tillräckligt med utrymme utifrån det du kan observera vid besöksstidpunkt eller din tidigare erfarenhet av läget i besättningen. Motsvarande inspektion som en djurskyddskontrollant utför kan innebära en kontroll om att djuren har tillräckligt med utrymme genom att t.ex. granska förprovningshandlingar, mäta boxarea eller båsfallsmått och jämföra dessa mått med det verkliga antalet djur och deras vikt vid observationsmomentet.

Om du observerar andra brister än de som finns upptagna i checklistan ska du anteckna dessa, tillsammans med de förslag på åtgärder och förbättringar som djurhållaren bör vidta, lämpligen under "Övriga observationer" i protokollet. Stöd och vägledning för bedömning av dessa övriga djurvälståndsfaktorer för djurslaget Nöt hittar du i Jordbruksverkets "Vägledning för kontrollmyndigheter m.fl. – Bilaga Nötkreatur", för närvarande version 3.0, som kan laddas ner från Jordbruksverkets hemsida:

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/tillsyn/instruktionertillkontrollanterochinspekterer/djurskydd/vagledningarochecklistor.4.67e843d911ff9f551db80005152.html>

(klicka på "Nötkreatur" under rubriken "Kontrollvägledningar bilagor").

3.1 Allmänt om djurskyddsdeklarationen

Enligt föreskriften D9 kan veterinär förskriva läkemedel för villkorad läkemedelsanvändning om djurhälsa och djurskydd i besättningen är lämpliga för förskrivningen. Veterinären ska då upprätta noggranna skriftliga instruktioner om användning och hantering av läkemedlen och bifoga en djurskyddsdeklaration som bekräftar att djurskyddet i besättningen är gott. Den ska innehålla de uppgifter som fastställs i ett särskilt beslut av Jordbruksverket. De observationspunkter som finns i den av Jordbruksverket framtagna checklistan utgör då ett minimikrav av punkter som du ska gå igenom vid bedömning av djurskyddet i besättningen.

Från och med den 1 januari 2016 ska djurskyddsdeklarationen användas vid veterinärbesök i mjölkproducerande besättningar som föranleds av villkorad läkemedelsanvändning. Du behöver inte använda djurskyddsdeklarationen vid varje besök, men arbetet måste planeras så att det inte går mer än tolv veckor mellan dem. Observera att

- djurskyddsdeklarationen ska inkludera samtliga nötkreatur av samtliga djurkategorier som ingår i dessa besättningar, t.ex. även eventuella handjur som hålls inom anläggningen och föds upp till slakt, och
- att denna vägledning inte behandlar de övriga förutsättningar som krävs för att kunna vara med i systemet med villkorad läkemedelsanvändning (så kallade baskrav) eller de krav som ställs för att kunna använda s.k. utökade intervall för veterinärens besök.

3.1.1 Status av en djurskyddsdeklaration

Djurskyddsdeklarationen är enligt D9 ett underlag för veterinärer för att besluta om förskrivning av läkemedel. På samma sätt som du tar ställning till olika behandlingar eller användning av läkemedel har du också möjligheten att förskriva läkemedel för villkorad läkemedelsanvändning. Ditt arbete utgör inte någon myndighetsutövning, och den villkorade läkemedelsanvändningen, inklusive djurskyddsdeklarationen, kan därför heller inte överklagas.

Djurskyddsdeklarationen utgör inte någon offentlig kontroll. Det är endast de behöriga kontrollmyndigheterna på djurskyddsområdet som kan fatta beslut enligt djurskyddslagen, i de flesta fall länsstyrelsen. Det innebär t.ex. att en kontrollmyndighet som besöker samma besättning kan göra en annan bedömning än den som gjordes av förskrivande veterinär. Kontrollmyndigheten har alltså tolkningsföreträde av djurskyddslagen, och djurhållaren har möjlighet att överklaga länsstyrelsens beslut.

3.1.2 Inledande punkter

En villkorad läkemedelsanvändning gäller normalt *ett* produktionsplatsnummer (PPN). Det kan alltså krävas mer än en djurskyddsdeklaration för en och samma besättning, om besättningen har fler PPN. Undantag kan göras om du bedömer att fler PPN hör till en och samma enhet (t.ex. när två PPN utgör en enda foder- och epidemiologisk enhet).

Du ska bedöma djurhälsoläget i hela besättningen på varje PPN. Vid dina besök som fordrar djurskyddsdeklaration ska du alltid gå igenom samtliga stallar och stallavdelningar som berörs av förskrivningen. Ibland ligger fler gårdar under samma PPN, då Jordbruksverket har möjlighet att bevilja dispens för detta.

Ett besök som en veterinär företar i samband med förskrivning av läkemedel inleds och slutförs normalt samma dag. Jordbruksverket ser dock inte någon anledning att reglera någon särskild tidsgräns för dessa besök. Ett besättningsbesök som inkluderar en genomgång av djurskyddsdeklarationen kan alltså avbrytas och återupptas nästa dag.

3.1.3 Observationspunkterna – svarsalternativen i checklistan

När du tar ställning till besättningens status i relation till varje observationspunkt har du följande alternativ:

- **Ja** - För varje observationspunkt har frågeställningen i protokollet utformats så att du svarar *Ja* om du bedömer att förhållandena är godtagbara.

Om du bedömer att det finns brister väljer du *Nej* men du har då två svarsalternativ:

- **Nej, åtgärdsplan upprättas** - Om du konstaterar en brist men ser att djurhållaren har en trovärdig plan för att åtgärda den inom en rimlig tid väljer du detta alternativ. I så fall måste åtgärdsplanen antecknas i djurskyddsdeklarationen (lämpligen under *Noteringar och upplysningar*) och du följer upp åtgärden vid kommande besök. Även andra åtgärdsplaner eller överenskommelser som görs för att förbättra djurskyddet ska finnas dokumenterade i djurskyddsdeklarationen.
- **Nej, åtgärdsplan kan inte upprättas** - Saknas förutsättningar att åtgärda en brist på en observationspunkt eller en brist under *Övriga observationer* väljer du detta alternativ. Villkorad läkemedelsanvändning på gården ska då upphöra.
- **Kan inte bedömas** - I vissa fall kan det vara svårt att ta ställning till om det du observerar är tillräckligt för att nå djurskyddslagen i ett visst avseende. Exempelvis kan det vara svårt att vid ett ögonblickstillfälle avgöra om strömedel är av god hygienisk kvalitet. När du inte kan ta ställning till en fråga väljer du alternativet *Kan inte bedömas*. Kryssas sådan ruta måste orsaken anges i klartext i djurskyddsdeklarationen (lämpligen under *Noteringar och upplysningar*). Vid nästa besök bör du särskilt följa upp denna punkt. Om du, vid upprepade besök, inte kan ta ställning till en observationspunkt bör du utreda orsakerna.
- **Inte aktuellt** - För några frågor finns möjligheten att välja detta alternativ.

3.1.4 Särskilt om bedömning av en brist i förhållande till myndighetsbeslut

En djurhållare ”skyddas” av vissa myndighetsbeslut under den tid som myndigheten har beslutat om. Det kan t.ex. handla om beslut om föreläggande med krav på åtgärder eller beslut om dispens. Djurhållaren har då en rättighet att inte ha åtgärdat bristen förrän myndighetens tidsfrist gått ut eller under den tid som dispensen gäller. Även gällande förprövningsbeslut ger djurhållaren motsvarande skydd, d.v.s. rätt att använda stallet enligt beslutet (observera att förprövningen omfattar tekniska lösningar men inte sköt-

selrutiner). Dessa rättigheter ska du inte behöva ta hänsyn till. Din roll som förskrivande veterinär är att försäkra dig om att de faktiska förhållandena för djuren är godtagbara, tänk på att förskrivning av läkemedel inte är någon myndighetsutövning. Om du t.ex. observerar en brist som du inte anser är godtagbar men där tidsfristen för kravet i föreläggandet ännu inte har gått ut, ska du alltså välja *Nej, åtgärdsplan upprättas* eller *Nej, åtgärdsplan kan inte upprättas* enligt ovan.

En bra dialog mellan veterinären och länsstyrelsens kontrollpersonal är av stor vikt för att uppnå syftet med djurskyddsdeklarationen. Vid den offentliga kontrollen som länsstyrelsen utför uppstår ibland behovet av veterinärmedicinsk bedömning. Du kan t.ex. samordna vissa besättningsbesök med länsstyrelsens personal.

3.1.5 Bedömning av systematiska kontra tillfälliga brister

I ditt ställningsstagande gäller att du generellt bedömer om en brist är av tillfällig karaktär eller om det tyder på ett systemfel. För att ta ställning till detta ska du i första hand fråga dig om det är sannolikt att bristen har uppstått eller kommer att upprepas vid fler tillfällen eller om din observation beror på till exempel en olyckshändelse i driften.

Exempel 1 - En tillfällig brist bör inte äventyra rätten till förskrivning, men behöver naturligtvis följas upp vid kommande besök

Vid din genomgång av stallarna bedömer du att djuren överlag är rena, vid gott hull och ser friska ut. Endast i en av kostallets avdelningar noterar du en begränsad överbeläggning. Ingenting indikerar dock en systematisk överbeläggning. Den ökade kotrafiken i stallgången bedöms inte ha någon koppling till stress hos djuren (läs om: konkurrens vid foder- och liggplatser längre fram i vägledningen), till ökat smittryck i avdelningen, till fler hasskador eller ledinfektioner hos kor eller smutsiga djur – spaltliggare m.m. Djurägaren redogör för sina rutiner, förklarar att en sändning av djur blev försenad, men att tre av avdelningens kor kommer att flyttas imorgon.

- Du väljer svarsalternativ *Ja* i detta fall om du är säker på att bristen är tillfällig.
- Du väljer svarsalternativet *Kan inte bedömas* och för en anteckning i djurskyddsdeklarationen om du är osäker, och följer upp det vid kommande besök.

Exempel 2 - En systematisk brist kräver alltid åtgärd

I några djurgrupper finns det skadade djur tillsammans med friska djur. Det handlar om ett begränsat antal djur i förhållande till besättningens storlek (begränsad omfattning av bristen). Du har dock kommit fram till att djuren har varit skadade under en längre tid. Djurhållaren kan inte redovisa hur tillsynen upprätthålls under helger, och saknar effektiv beredskap för akutsjukvård, inklusive kunskap och utrustning för att avliva djur vid behov. Du bedömer att antalet sjukutrymmen är otillräckliga och konstaterar att ingen sjukbox är utformad så att mjölkning kan ske i utrymmet.

Du bedömer således att sjuka eller skadade djur i denna besättning som inte omhändertas på ett korrekt sätt. Eftersom bristen är systematisk kommer fler djur sannolikt att utsättas för motsvarande lidande över tid. Du ska därför bortse från att bristen är av begränsad omfattning vid tidpunkt för din observation. En systematisk brist präglas ofta av ett upprepande.

- Om du bedömer att en brist beror på ett systemfel ska du alltid välja svarsalternativet *Nej, åtgärdsplan upprättas* eller *Nej, åtgärdsplan kan inte upprättas*.

Exempel 3 - Olika scenarion

I en stallavdelning ser du djur med smutsiga och gödselbemängda klövar och kommer fram till att detta beror på dålig skraputgödsling i stallgången.

- Utgödslingen har gått sönder och är felanmält. Under ditt besök anländer reparatören till gården och byter ut trasiga delar. Du väljer svarsalternativ *Ja/ingen brist*.
- Utgödslingen har gått sönder, djuren är ganska smutsiga, reparatören har kontaktats och lovar komma så fort han kan. Du väljer svarsalternativet *Kan inte bedömas* och för en anteckning i djurskyddsdeklarationen om du är osäker, och följer upp det vid kommande besök.
- Du tittar närmare på anläggningen och kommer fram till att bristen beror på vändläget för gödselskrapan: skrapan i stallgångens ände är felinställd och vänder för tidigt. Detta medför att några djur har ständigt smutsiga klövar och drar gödseln upp på liggbås. Du väljer svarsalternativet *Nej, åtgärdsplan upprättas* eller *Nej, åtgärdsplan kan inte upprättas*.

3.2 Tillräckligt med tillsyn och tillräckligt med personal

Djurskyddsdeklarationen innehåller ingen särskild observationspunkt för bedömning av personalens kompetens eller dimensionering i förhållande till den verksamhet som bedrivs. Inte heller finns någon observationspunkt där du bedömer om djuren får tillräckligt med tillsyn. Frågor som rör djurhållarens tillsyn- och skötselrutiner, hans kompetens, djuröga och motivation att vårda djuren är dock inkluderade i de flesta observationspunkter. Tänk på att djurhållarens tillsynsansvar omfattar en handlingsplikt vilket innebär att om en djurhållare har observerat ett problem men inte åtgärdar det så är tillsynen inte acceptabel.

En tydlig visning om hur krav på tillsyn av djur ska tolkas finns i specialmotiveringen till 3 § djurskyddslagen (1988:534) i regeringens proposition 1987/88 om djurskyddslag m.m.

”...I första stycket stadgas vidare att djur ska ges tillräcklig tillsyn... Med jämna mellanrum förekommer rapporter om djur som utsatts för vanvård bl. a. därför att de lämnats utan tillsyn. Detta kan enligt min mening inte accepteras. Den som har djur i sin vård måste kontinuerligt ägna djuret tillsyn. I allmänhet måste krävas att tillsynen sker dagligen. I fråga om vissa djurslag eller djur i vissa åldrar kan tillsynen behöva ske ännu oftare. Samtidigt är det viktigt att tillsynen är så grundlig att missförhållanden uppmärksammas. Den senaste tiden har särskilt diskuterats frågan om tillsyn av burhöns. Jag vill i det sammanhanget särskilt framhålla vikten av att tillsynen anpassas till djurhållningen. Tillsynen och den tid som denna får ta i anspråk måste vara sådan att förhållanden som behöver åtgärdas också blir föremål för uppmärksamhet”.

Behov av tillsyn av våra husdjur kan enligt propositionen till djurskyddslagen inte fastställas exakt, och i vart fall inte maximeras. Av propositionen framgår ingen övre gräns för hur mycket tillsynen ska ta i anspråk räknat som tid, frekvens, eller som annan resurs. Tillsynen

ska däremot utövas med kontinuitet, den ska vara grundlig, anpassas till djurhållningen, och ska framför allt stå i proportion till behovet av åtgärder (allt som behöver åtgärdas ska ägnas så mycket tid och resurs att det faktiskt bli åtgärdat så fort som möjligt).

Bristfällig klövstatus, sjuka djur som inte omhändertas eller avlivas, trasig inredning, smutsiga ströbäddar och bristande hygien är exempel som ofta tyder på bristande utbildning, kompetens, yrkeserfarenhet, otillräcklig personalstyrka eller bristande tillsyn i övrigt. Vid bedömning av eventuella brister som kan bero på bristande tillsyn ska du särskilt undersöka vilka rutiner som finns för skötsel av djuren. Tillsynen av djuren ska vara tillräcklig även då djuren befinner sig långt ute i terrängen på bete. Kalvar som hålls inomhus ska ses till minst två gånger om dagen.

Högdräktiga, nyfödda, sjuka eller skadade djur eller djur som betar sig onormalt ska ses till oftare än andra djur. Ett sådant behov av extra tillsyn är behovsstyrd, till skillnad mot daglig tillsyn som oftast sker enligt schemalagda rutiner. Behov av extra tillsyn kan uppstå när som helst på dygnet, såväl dag- kvälls- nattetid eller helger. Be djurhållaren beskriva hur extra tillsyn sköts såväl inom som utanför ordinarie arbetstid, finns till exempel möjlighet att, vid behov, tillkalla extra personal med rimlig inställetid?

I Jordbruksverkets ”Vägledning för kontrollmyndigheter m.fl. – Bilaga Nöt kreatur”, version 3.0, kan du läsa mer om kraven på personalstyrka och kompetens samt tillsyn över djur under kontrollpunkterna Nöt1., Nöt2. och Nöt3.

3.3 Anmälningssplikt för djurhälsopersonal

Genom 28 a § i djurskyddslagen (1988:534) har den skyldighet att anmäla brister inom djurskyddet som tidigare bara omfattade veterinärer (jämför den numera upphävda 4 § tredje stycket förordningen (1971:810) med allmän veterinärinstruktion) vidgats till att omfatta all djurhälsopersonal under yrkesutövning. Vidare har det tidigare rekvisitet ”om förhållandet inte rättas till” tagits bort.

28 a § djurskyddslagen har följande lydelse.

”Om den som tillhör djurhälsopersonalen i sin yrkesutövning finner anledning att anta att djur inte hålls eller sköts i enlighet med denna lag, de föreskrifter som meddelats med stöd av lagen eller de EG-bestämmelser som kompletteras av lagen, ska denne anmäla detta till kontrollmyndigheten.”

Jordbruksverket anser att bestämmelsen innebär bland annat följande.

- Anmälningssplikten omfattar all djurhälsopersonal. Vilka som tillhör *djurhälsopersonalen* definieras i 4 § lagen (2009:302) om verksamhet inom djurens hälso- och sjukvård. Vad som avses med djurens hälso- och sjukvård definieras i 3 § samma lag. Värt att notera är att även den som genom ett särskilt tillstånd från Jordbruksverket erhållit begränsad behörighet att utöva veterinäryrket omfattas av anmälningssplikten.
- Anmälningssplikten gäller när den som tillhör djurhälsopersonalen är i sin *yrkesutövning*. Detta rekvisit bör inte vålla några större problem. Ibland kan dock tveksamheter uppstå, t.ex. vid tjänsteresor utanför ordinarie arbetstid.

- Anmälningssplikten gäller om den som tillhör djurhälsopersonalen *finner anledning att anta* att djur inte hålls eller sköts i enlighet med djurskyddslagen, de föreskrifter som meddelats med stöd av lagen eller de EG-bestämmelser som kompletteras av lagen. Begreppet ”finner anledning att anta” innebär en låg grad av misstanke, jämför t.ex. jävsbestämmelserna i förvaltningslagen (1986:223). Denna skrivning innebär, enligt verkets uppfattning, att anmälningssplikten ofta förutsätter att bristerna har en viss varaktighet. Svåra fall av missförhållanden ska dock omedelbart anmälas till kontrollmyndigheten.
- *Hur* anmälan ska göras är inte reglerat. Detta innebär att anmälningssplikten måste anses fullgjord oavsett om anmälan görs muntligen eller skriftligen till kontrollmyndigheten. Kontrollmyndigheten är länsstyrelsen enligt 59 § djurskyddslagen.

När djurskyddsdeklarationen leder till en indragning av förskrivningen av läkemedel ska du skicka in en anmälan om upphörande av villkorad läkemedelsanvändning till länsstyrelsen. Då du bifogar en djurskyddsdeklaration som innehåller information om djurvälståndsbristen som har lett till detta ställningsstagande, har du de facto fullföljt en anmälan om brister i djurskyddet enligt 28 a § djurskyddslagen.

3.4 Hur kommer länsstyrelsen att använda djurskyddsdeklarationen

Länsstyrelsen kommer att använda djurskyddsdeklarationen som stöd för sin offentliga djurskyddskontroll och för sin tillsyn över djurhälsopersonal. Djurskyddsdeklarationerna kan dock inte i sig ligga till grund för ett beslut från myndigheter, t.ex. länsstyrelsens beslut om föreläggande eller beslut om avdrag på stöd (*tvärvillkorsavdrag*).

Länsstyrelsens djurskyddskontroll

Djurskyddskontrollerna ska vara riskbaserade och djurskyddsdeklarationen kommer att utgöra en information som, tillsammans med annat, utgör en grund för riskbedömning av nötkött- och mjölkproducenter.

I likhet med de kvalitetssystem som stödjer produktionen kan besättningar med godkänd djurskyddsdeklaration betraktas som kontrollobjekt med något mindre risk, eftersom vissa djurskyddsförhållanden i besättningen redan har granskats av en förskrivande veterinär. Denne erbjuds i sin tur en utbildning med särskild fokus på djurvälstånd och hantering av djurskyddsdeklaration.

Ett sådant system förutsätter att länsstyrelserna har kännedom om samtliga besättningar med djurskyddsdeklaration samt tillgång till anmälningarna om att villkorad läkemedelsanvändning har upphört av djurskyddsskäl. Brister som inte leder till indragen villkorad läkemedelsanvändning, och som du kommer att följa upp vid kommande besättningsbesök, måste kommuniceras till länsstyrelsen om du bedömer att detta måste anmälas enligt 28 a § djurskyddslagen, se avsnitt 3.3.

Vid offentlig djurskyddskontroll på gården kan kontrollanten dessutom verifiera om det finns en signerad djurskyddsdeklaration och om uppgifterna i deklarationen överensstämmer med kontrollantens bedömningar. I vissa fall kan det vara nödvändigt att samråda med dig och diskutera orsakerna till de olika bedömningarna, exempelvis om veterinären är av annan uppfatt-

ning än myndigheten, om skillnaderna kan vara slumpmässiga eller föränleds av olika metoder (föranmälda eller oanmälda besök eller kontroller, mätningar i vissa fall m.m.) eller andra faktorer. Samverkan med länsstyrelsen kan även innebära att ni kan planera ett gemensamt besök hos djurhållaren och samköra en djurskyddsinspektion med din genomgång av djurskyddsdeklarationen.

Länsstyrelsens tillsyn av djurhälsopersonal

Djurskyddsdeklarationen som gås igenom vid en djurskyddskontroll utgör ett underlag för länsstyrelsens riskvärdering av djurhälsopersonalen, till exempel förskrivande veterinär. Länsstyrelsen ska bl.a. bedöma om kraven för villkorad läkemedelsanvändning, inklusive bestämmelserna i Djurskyddsdeklarationen, är uppfyllda. Länsstyrelsen ska också kontrollera om anmälningar vid villkorad läkemedelsanvändning och när sådan upphör, inklusive Djurskyddsdeklarationen, uppfyller kraven i föreskrifterna.

Jordbruksverket har gett ut en särskild vägledning för länsstyrelsens arbete med tillsyn av djurhälsopersonal.

3.5 Instruktion till djurskyddsdeklarationen

Djurskyddsdeklarationen används i ditt arbete samt kommuniceras till länsstyrelsen i det län mjölkproducenten är belägen på följande sätt

Uppgifter i djurskyddsdeklarationen lämnas till länsstyrelsen med stöd av rapporteringsskyldigheten i D9 eller med stöd av anmälningsplikten enligt djurskyddslagen. Du väljer själv hur du vill skicka in deklarationsblanketterna till länsstyrelsen. Det är länsstyrelsen som ansvarar för att uppgifterna hanteras korrekt ur PUL, offentlighets- och sekretessperspektiv.

Moment	Förutsättning	Instruktion
Allmänt om förskrivning	I din verksamhet ingår förskrivning av villkorad läkemedelsanvändning i nötkreaturs besättningar	Observera att du ska anmäla till länsstyrelsen när du förskriver läkemedel för villkorad läkemedelsanvändning; försäkra dig gärna om att uppgifterna som finns hos länsstyrelsen är korrekta. Du fyller i en djurskyddsdeklaration vid de besättningsbesök som kräver det. Djurskyddsdeklarationen utgör ett underlag för ditt beslut om villkorad läkemedelsanvändning. Det ska upprättas i två undertecknade kopior. Ett exemplar lämnas till djurhållaren, ett exemplar ska du spara i minst fem år.
Förstagångsbesök	Du utför ett förstagångsbesök hos en mjölkproducent där du överväger villkorad läkemedelsanvändning	Din genomgång av besättningen innefattar samtliga djur och djurkategorier på anläggningen. Du skickar in en kopia av ditt exemplar av djurskyddsdeklarationen till länsstyrelsen ditt besök utmynnar i en villkorad läkemedelsanvändning.
Årlig omprövning	Du fyller i djurskyddsdeklarationen i samband med den årliga omprövningen av läkemedelsanvändningen i besättningen	Oavsett utfallet ska du skicka in kopia av Djurskyddsdeklarationen till länsstyrelsen. Anledningen är att länsstyrelsen bör få information om djurskyddet i besättningar med villkorad läkemedelsanvändning minst en gång per år för att hålla en uppdaterad riskklassificering av djurhållare.
Läkemedelsförskrivning kan medges	Du har kryssat "Ja", "Nej åtgärdsplan upprättas", "Kan inte bedömas" eller "Inte aktuellt" på samtliga observationspunkter, inga övriga brister har noterats. Om du har noterat Övriga brister i protokollet har du bedömt att även dessa kunde åtgärdas (Åtgärdsplan upprättas)	I rutan för veterinärens underskrift kryssar du "Ja" eller i förekommande fall, "Ja, åtgärdsplan upprättas för brister som noterats". Om du inte finner andra hinder kan du förskriva läkemedel för villkorad läkemedelsanvändning enligt föreskrifterna. Du behöver inte skicka någon information till länsstyrelsen om du har bedömt besättningen under en återkommande kontroll. Förstagångsbesök eller årlig uppföljning ska alltid anmälas enligt ovan. Observera att, om du har kryssat "Kan inte bedömas", så ska du anteckna orsaken till varför bedömning inte kunde göras och följer upp detta vid nästa besök i besättningen. Det är tveksamt om förutsättningarna för förskrivning verkligen är uppfyllda om samma problem kvarstår vid efter-

		följande besök i besättningar. För en och samma observationspunkt bör du inte välja alternativet "Kan inte bedömas" två gånger i följd.
Läkemedels föreskrivning kan inte medges	Du har kryssat "Nej, åtgärdsplan kan inte upprättas" på minst en (1) observationspunkt eller noterat minst en (1) brist under "Övriga observationer" på motsvarande sätt.	I rutan för veterinärens underskrift kryssar du "Nej": villkorad läkemedelsanvändning kan inte medges. Anmälan om upphörande av villkorad läkemedelsanvändning skickas till länsstyrelsen inom en rimlig tid (högst en vecka), djurskyddsdeklarationen ska bifogas. I textrutan "Noteringar och upplysningar" har du fört anteckningar rörande bristerna, till exempel omfattning, antal djur som berörs, allvarlighetsgrad, råd till djurhållaren om förslag till lämpliga åtgärder.
Brister endast i en del av djur- anlägg- ningen	I ett stall eller i en avdelning har du noterat brister som innebär att föreskrivning av villkorad läkemedelsanvändning ska upphöra. Djurhållaren har fler stallar, avdelningar eller gårdar som ligger under samma produktionsplatsnummer (PPN) som inte hade några brister.	I detta fall ska föreskrivningen för villkorad läkemedelsanvändningen för hela detta PPN/hela besättningen upphöra. Anmälan om upphörande av villkorad läkemedelsanvändning skickas till länsstyrelsen, djurskyddsdeklarationen ska bifogas.
Ompröv- ning efter upphörd läkeme- delsför- skrivning	Vid indragen villkorad läkemedelsanvändning får djurskyddsförhållandena omprövas tidigast när länsstyrelsen mottagit anmälan om upphörande av villkorad läkemedelsanvändning. När länsstyrelsen har underrättats kan omprövningen ske så fort djurhållaren ha åtgärdat den brist eller de brister som ledde till indragningen.	Du bör först samråda med länsstyrelsen om eventuella åtgärder innan du inleder en ny omprövning.

4 Vägledning till observationspunkterna

Djurskyddslagstiftning

Med djurskyddslagstiftning menas generellt de bestämmelser som reglerar djurskyddsområdet, och finns samlade i lag, förordningar (svensk och EU förordningar) och föreskrifter. EU har även beslutat om särskilda direktiv på djurskyddsområdet men dessa är implementerade i annan nationell lagstiftning.

En ständigt uppdaterad samling av de nationella bestämmelser finns på Jordbruksverkets hemsida:

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/djurhalsopersonal/veterinaraforfattningshandboken/ldjurskydd.4.6beab0f111fb74e78a78000821.html>

I Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2010:15 *med fler ändringar*) och allmänna råd om djurhållning inom lantbruket m.m. finns samlade de flesta bestämmelser som reglerar hur nötkreatur ska hållas. Föreskriften benämns ofta som L100, en förkortning som används i denna vägledning.

Allmän bestämmelse för veterinärer

Lagstiftning

1 kap. 3 § L100

Djur får hållas och skötas på annat sätt än vad som anges i dessa föreskrifter om en veterinär av veterinärmedicinska skäl har ordinerat detta.

Vägledning

Enligt L100 kan du bedöma att ett djur, av veterinärmedicinska skäl, behöver hållas eller skötas på annat sätt än det som regleras i föreskriften i övrigt. Det kan t.ex. finnas behov av särskilda åtgärder när ett djur behandlas för skada eller sjukdom eller rehabiliteras efter behandling. Det kan också vara motiverat med särskilda åtgärder för att förhindra smittspridning mellan djur eller djurgrupp.

Oavsett av vilken veterinärmedicinsk anledning den särskilda åtgärden vidtas, ska den alltid vara ordinerad av veterinär i varje enskilt fall. Du bör anteckna åtgärden och skäl för detta i protokollet till djurskyddsdeklarationen.

4.1 Djuren har godtagbart hull

Att iaktta och diskutera med djurhållaren, exempel

- Om det förekommer kalvar i lågt hull.
- Om produktion och foderintag sjunker hos djur som kan ha svårt att komma åt foder (ex. förstakalvare eller andra ranglåga).
- Om du noterar konflikter i djurgruppen som kan tyda på brist på foder (och vad detta kan bero på: färskt, tillräckligt, ständigt tillgängligt?): iaktta särskilt indikatordjur t.ex. förstakalvare och andra ranglåga. Om du ser djur med djupt insjunken "hungerprop".
- Om äldre kor med låg produktion har tillfredsställd hull.
- Om hullstatus på de kor med högsta mjölkavkastning är tillfredsställande (riskdjur som kan uppvisa utfodringsproblem först).

- Om fler kor bedöms som för magra eller för feta.
- Om du uppmärksammar hullproblem: är tillsyn över djuren och personalens kunskap tillräckliga?

4.1.1 Lagstiftning

3 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska ges tillräckligt med foder och vatten och tillräcklig tillsyn. Fodret och vattnet ska vara av god kvalitet och anpassat efter det djurslag som utfodras.

9 § djurskyddslagen

Om ett djur..... genom sitt beteende visar tecken på ohälsa, ska djuret snarast ges nödvändig vård,....., eller andra åtgärder vidtas...

1 kap. 5 § första och tredje stycket L100

Djurägaren och djurhållaren har ansvaret för djurens välbefinnande. Djur ska normalt ses till minst en gång dagligen om inte annat framgår av denna författning...

Djur ska hållas på ett sådant sätt att tillsynen över dem kan ske utan svårigheter. Personer som handhar djur ska ha tillräckliga kunskaper och färdigheter samt vara tillräckligt många för att dessa föreskrifter ska kunna följas.

1 kap. 15 § första stycket L100

Utfodrings- och vattningssystem ska vara utformade, dimensionerade och placerade så att djuren lugnt och naturligt kan inta sitt foder och vatten.

1 kap. 28 § första och andra stycket L100

Djur ska dagligen ges foder av lämplig struktur.

Fodergivan ska garantera en tillräcklig, allsidig och välbalanserad näringstillförsel.

1 kap. 29 § första stycket L100

Djur ska få dricksvatten minst två gånger per dygn om inte annat anges i denna författning.

2 kap. 8 § L100

Kalvar ska utfodras minst två gånger om dagen.

2 kap. 23 § L100

Vid datorstyrd individuell utfodring ska antalet djur per kraftstation anpassas till gruppens avkastningsnivå och utfodringsmodell. Då hela kraftfodergivan ges i kraftfoderstationer får antalet kor per station inte överstiga 20 i högmjölkargrupper, 25 i blandgrupper och 35 i sinkoggrupper.

2 kap. 34 § L100

Antalet drickplatser per djur med automatisk vattenförsörjning ska vara minst:

- 1 drickplats per 10 mjölkande kor som hålls för mjölkproduktion,
- 1 drickplats per 25 övriga nötkreatur.

4.1.2 Vägledning

Det finns ingen djurskyddsbestämmelse som anger vilken hullstatus ett djur ska hålla. Ett djurs hull är närmast ett resultat av bl.a. de resurser det har tillgång till, djurets skötsel och miljö, djurets produktionsnivå, eventuella skador, sjukdomar eller parasiter. Djurens hull indikerar hur djurhållningen i stort fungerar vad gäller djurens möjlighet att få sitt näringsbehov tillgodosett.

Du ska kryssa ”Nej” i checklistan när ett djurs hull avviker från vad som är normalt och hälsosamt för djuret, och den troliga orsaken är brister i djurhållningen, stallmiljön, skötseln eller omvårdnaden av djuret. Om ett djurs hull däremot avviker från vad som är normalt och hälsosamt, och avvikelsen inte kan härledas till någon brist, kryssar du ”ja” i checklistan.

Då hullproblem ofta är kopplat till andra faktorer bör du i din genomgång identifiera dessa, och eventuellt även anmärka på andra observationspunkter. T.ex. du observerar att ett djur är för magert och bedömer att klövlidande är den bakomliggande orsaken till detta. Djuret har svårt att komma åt foder och vatten i konkurrens med andra djur i gruppen, och bör därför ha flyttats till lämplig sjukbox eller sjukgrupp. Din djurskyddsdeklaration bör därför innehålla krav på åtgärdsplan på såväl observationspunkten om klöv, hull samt hantering av djur i sjukutrymme, om du inte bedömer att förskrivningen ska upphöra.

Vid en kontroll av nötkreaturens renhet kan du få visst stöd för din bedömning från annan information som kan finnas tillgänglig hos djurhållaren. Exempel på sådan dokumentation kan vara slaktavräkningskvitton med uppgifter om köttklassificering.

Hullbedömning

Vid hullbedömning används den skala som används av produktionsrådgivare, en skala 1-5 där 1 är ett mycket magert djur och 5 är överviktigt. Vid hållning av djur i stora grupper kan det finnas skäl att vara observant på att hela gruppen har ett godtagbart hull och att det inte finns för stor spridning i hull inom gruppen. Om utfodringen är begränsad och inte styrs kan det lätt bli så att de starkaste tar över större delen av foderransonen. Att vissa djur är feta är alltså ingen garanti för att utfodringen är tillfredsställande och fungerar bra. En djurgrupp där individerna skiljer sig mycket åt i hull *kan* vara en indikator på att ranglåga djur inte kan tillgodogöra sig de resurser som finns tilldelade i form av grovfoder, kraftfoder och/eller vatten.

Spaltliggare och magra djur, ibland i kombination med förorenade djur, kan vara tecken på utstötta lågrankade djur som inte kan konkurrera om foder och liggplats. För feta djur kan också vara ett djurskyddsproblem, främst vid kalvning. Långvarig förlust av hull men även överhull vid kalvning kan ge fruktsamhetsproblem och dålig motståndskraft mot sjukdomar. Observera särskilt hullet och våmfyllnaden på förstakalvare, som kan vara ett slags *indikator-djur* på att grovfodret är svåråtkomligt, att stallutrymmet eller utfodringsplatserna är underdimensionerade, smala eller för få stallgångar, överbeläggning eller att djuren bör grupperas på lämpligare sätt. Förstakalvare kan ha svårt att hävda sig i konkurrens med äldre kor och de fortfarande är att betraktas som växande djur.

Skillnader i hull

Det skiljer mycket i normalhull mellan en högmjölkanande ko och ett kött djur. Frågan man bör ställa sig är om de aktuella djuren har ett godtagbart hull med tanke på ras, ålder, laktations-

period, avkastning och produktionsinriktning. Högmjolkare är ofta svåra att sinlägga och kan bli magrare då fodertilldelningen begränsas inför sinläggningen. T.ex. ska inte en pigg högmjolkande ko med gott allmänt tillstånd i något underhull vara en brist, om hennes hull och tillstånd ryms inom normal variation för just det djuret (ras, ålder, laktationsperiod m.m.) . Omvänt kan en mager ko som är sjuk ha en risk för påverkan och bland annat leverskada.

Systematisk eller tillfällig brist?

Enstaka magra djur förekommer i en grupp och enstaka lågmjolkare ser ofta rundare ut än övriga högmjolkare. Verifiera vilka de bakomliggande orsakerna är samt vilka åtgärder som behöver vidtas. Om större delen av besättningen är under normalhull indikerar det en systematisk underutfodring eller annat problem. Enstaka smutsiga eller magra djur kräver en åtgärd för dessa enskilda djur (behöver de flyttas, utfodras individuellt, klippas mm?) medan systematiska brister oftast kräver mer omfattande åtgärder.

Vägledande litteratur och annan information:

- Användbar vägledning av vomfyllnadsgrad och hullbedömning för kor finns i boken *Ko-signaler En praktisk bok om mjölkföretagande med kon i fokus* (Jan Hulsen, 2008), sid 52-53, respektive 62-63.
- För standarden av hull- och pälsbedömning enligt instruktionen till kontrollprogrammet ”Utegångsdjur utan ligghall, nötkreatur” kan man vända sig till Gård & Djurhälsan (www.gardochdjurhalsan.se)

4.2 Djuren har tillfredsställande benstatus, klövstatus samt rörelsemönster

Att iaktta och diskutera med djurhållaren, exempel

- Om det finns djur som haltar.
- Om det finns djur som är ovilliga att röra sig.
- Om nötkreaturen ser ömfotade ut under rörelse: stödjer de lika mycket på alla klövarna när de står?
- Att nötkreaturens klövar är skötta och inte uppvisar tecken på begynnande förväxning eller skador.
- Om det finns klövbad i lösdriftsstallar för mjölkkor (allmänt råd i föreskrifterna).
- I större besättningar: finns det tillgång till verkstol? (OBS! inget krav i lagstiftningen).
- Om det finns olämpliga springor eller öppningar i såväl spaltgolv som helt golv, där djur kan skada sig.
- Om golven är hala.
- Om du uppmärksammar klövproblem: är tillsyn över djuren och personalens kunskap tillräckliga?

4.2.1 Lagstiftning

2 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom.

3 § första stycket och andra stycket djurskyddslagen

Djur ska ges ... tillräcklig tillsyn. ...

... Stall och andra förvaringsutrymmen för djur ska hållas rena.

4 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt.

1 kap. 5 § första och tredje stycket L100

Djurägaren och djurhållaren har ansvaret för djurens välbefinnande. Djur ska normalt ses till minst en gång dagligen om inte annat framgår av denna författning.

Djur ska hållas på ett sådant sätt att tillsynen över dem kan ske utan svårigheter. Personer som handhar djur ska ha tillräckliga kunskaper och färdigheter samt vara tillräckligt många för att dessa föreskrifter ska kunna följas.

1 kap. 12 § L100

Golv och liggytor ska ha en jämn och halksäker yta.

Boxar eller liggytor med rörligt golv samt utgödslingssystem i öppna skrapgångar ska utrustas, utformas och skötas så att djuren inte tillfogas skador och så att utrustningen inte inverkar menligt på djurens beteende och hälsa.

Detsamma gäller utformningen av dränerande golvytor.

2 kap. 4 § L100

Djurens klövar ska inspekteras regelbundet och verkas vid behov.

Allmänna råd till 4 § djurskyddslagen

I lösdriftsstallar för mjölkkor bör det finnas klövbad.

4.2.2 Vägledning

Klöv- och benhälsa är en viktig djurvälståndindikator inom mjölkproduktionen. Dåliga klövar kan utvecklas till rörelsestörningar och hälta som orsakar djuren lidande och leder till produktionsförluster. Djur med förvuxna klövar har oftare klövskador och regelbunden verkning är en därför en viktig förebyggande åtgärd för att förekomma sådant lidande.

Ytterligare en konsekvens av dålig klöv- och benhälsa är att halta djur inte får lastas och transporteras till slakt och riskerar då att bli kvar i besättningen längre tid än planerat. Det handlar oftast om mjölkkor som blir utslagna och kan självdö eller blir avlivade på gården. Den ökade andelen självdöda och avlivade kor i moderna lösdrifter beror ofta på bakomliggande ben- och klövskador.

När man bedömer klövstatus hos djur bör man titta efter om det finns halta djur. Man bör också särskilt uppmärksamma om det finns djur som är ovilliga att röra sig, visar tecken på smärta, sitter eller ligger trots att de andra djuren är uppe. Sådana djur bör man köra upp, så att man kan bedöma deras status.

Klövproblem i mjölkbesättningar kan vara relaterade till en otillräcklig kokomfort. Om dräktiga kvigor har gått på ströbädd bör de verkas rutinmässigt och i god tid före tidpunkten för kalvning. Tjurar som går på ströbädd kan ha långa klövar och är ofta svåra att hantera. Det kan i vissa fall vara acceptabelt att vänta med klövverkning under förutsättning att djuren inte lider av det. Problemet uppstår dock vanligtvis när dessa djur ska skickas till slakt och måste verkas före transport till slakten.

Rygglinjen kan bedömas som indikation på hälta för så väl lösgående som uppbundna djur. Detta kontrolleras genom att studera dem både när de går och när de står stilla. Även resnings- och läggningsbeteende kan användas som mätare för bl.a. uppbundna djur. Var dock observant när du bedömer djur som förflyttar sig osäkert, ibland beror detta på underlaget och inte på hälta, eller en kombination av dessa. Var även observant på om det är större delen av gruppen med djur eller bara enstaka djur för möjligheten att utesluta att underlaget är orsaken.

Diskutera med djurhållaren vilka rutiner som tillämpas för att regelbundet inspektera de vuxna nötkreaturens klövar såväl i ett förebyggande syfte som för att åtgärda/verka redan förväxta klövar (inkl. lättklövar) och klövskador. Ta del av klövhälsorapporter, om de finns tillgängliga hos djurhållaren, och särskilt om problem med skador och hälta konstateras. Vid en kontroll av nötkreaturens klövstatus kan du få stöd för din bedömning från annan information som kan finnas tillgänglig hos djurhållaren, till exempel klövhälsorapporter.

Vägledande litteratur och annan information:

- Bra manual med femgradig skala av rörelsebedömning, från *Normal gång 1 poäng till blockhälta 5 poäng* finns i boken *Kosignaler En praktisk bok om mjölkföretagande med kon i fokus* (Jan Hulsen, 2008).
- Jordbruksverket har gett ut en rapport om klövvård och klövhälsa hos mjölkkor (Jordbruksinformation 4 – 2002).

4.3 Djuren och djurutrymmena är tillfredsställande rena

Att iaktta och diskutera med djurhållaren, exempel

- Om det finns intorkad gödsel och eventuella sår p.g.a. detta på djuren?
- Hur ser de överlag ut avseende renhet/gödselmängd på kroppen?
- Hur lagras och hanteras strömedlet på gården?
- Hur lagras foder på gården?
- Hur ser hygien runt vattenställen ut?
- Hur ser arbetsrutiner för rengöring ut avseende stall/stallavdelningar för respektive djurkategori?
- Hur bedömer du renheten av drivgångar?
- Hur bedömer du renheten av kalvningsboxarna?
- Att den dagliga rengöringen av båspallar/boxar sköts tillfredsställande.
- Om kalvar yngre än en månad har strö i boxen.
- Om bås för mjölkkor har en godtagbar ströbädd.
- Hur är övriga förutsättningar för att djuren ska kunna hålla sig tillfredsställande rena: t.ex. upptrampning av mark särskilt i anslutning till utfodringsplatser, rutiner för klippning och rykt av djur?
- Kan eventuella problem hanteras genom ändrad gruppering av djur, t.ex. spaltliggare som kan bero på rangordning?
- Kan eventuella problem bero på överbeläggning i stallet?

4.3.1 Lagstiftning

2 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom.

3 § första och andra stycket djurskyddslagen

Djur ska ges ... tillräcklig tillsyn. ...

Stall och andra förvaringsutrymmen för djur samt hägn ska ge djuren tillräckligt utrymme och skydd. Stall och andra förvaringsutrymmen för djur ska hållas rena.

4 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt.

16 § djurskyddsförordningen

Boxar för svin och för kalvar upp till en månads ålder skall vara försedda med strö av halm eller annat jämförbart material.

Båspallar och liggbås för mjölkkor skall ha en godtagbar bädd av halm eller annat jämförbart material.

1 kap. 5 § första och tredje stycket L100

Djurägaren och djurhållaren har ansvaret för djurens välbefinnande. Djur ska normalt ses till minst en gång dagligen om inte annat framgår av denna författning.

Djur ska hållas på ett sådant sätt att tillsynen över dem kan ske utan svårigheter. Personer som handhar djur ska ha tillräckliga kunskaper och färdigheter samt vara tillräckligt många för

att dessa föreskrifter ska kunna följas.

1 kap. 7 § L100

Djur ska hållas tillfredsställande rena.

1 kap. 13 § L100

Liggytor ska hållas rena och torra samt vara anpassade efter djurslag och stallklimat (termisk komfort).

Allmänna råd till 1 kap. 13 §

Under den kalla årstiden bör liggytorna i stallar med utomhusliknande klimat vara försedda med en bädd av halm eller annat skyddande material som är lämpligt för djuren.

1 kap. 30 § L100

Stallutrymmen ska rengöras och utgödslas minst en gång dagligen om inte systemet för djurhållning är uppbyggt för andra rutiner som ger god hygien.

Vid kontinuerlig djurhållning ska stall eller stallavdelning rengöras noggrant minst en gång årligen. Vid omgångsuppfödning ska stall eller stallavdelning rengöras noggrant före varje insättningen av en ny omgång djur. ...

1 kap. 31 § L100

Strömedel ska vara av lämplig typ och ha god hygienisk kvalitet.

4.3.2 Vägledning

Varför tillfredsställande rena

Med *tillfredsställande rena* menas att djuren ska skötas på ett sådant sätt att gödsel, urin och ibland jord, inte fastnar och torkar på djurens kroppar. Syftet med bestämmelsen är att hålla en god hygien, att säkra djurens värme och komfort, samt att förhindra lidande såsom hudirritationer, främst på grund av hud- och frätskador som orsakas av urin eller gödsel. För mjölkkor är det särskilt viktigt att ha en god juverhygien för att förebygga mastiter som utgör en stor del av behandlingar i mjölkobesättningar.

När väta, urin och avföring trängt igenom pälsens naturliga skydd är huden i direkt kontakt med fukt och bakterier. Detta kan leda till obehag såsom ökad känslighet för kyla, hudirritationer såsom klåda och sveda samt ökad risk för inflammationer och infektioner i område. Djur ska därför hållas tillfredsställande rena vilket är en viktig förutsättning för en god djurvälstånd. Ett framgångsrikt smittskyddsarbete i besättningen är dessutom starkt kopplat till en god hygien av djuren och deras närmiljö, särskilt deras liggplatser.

Några viktiga förutsättningar

Förutsättningar för att kunna hålla djuren rena ska alltid finnas oavsett produktions- eller inhysningssystem. Vid behov ska djurhållaren till exempel strö extra mycket om man håller tjurar på djupströbäddar som börjar bli kladdiga. Åtgärder för att sköta smutsiga djur kan också skilja sig för olika typer av djurhållning eller för olika djurkategorier. Rutiner för ströhantering måste anpassas och ta hänsyn till att det kan vara svårare att göra rent lösgående tjurar än uppbundna kor.

Förutsättningarna för att djuren ska hålla sig rena beror bland annat på utgödslingsrutiner, utgödslingssystemets utformning och skick, beläggningsgrad, strömedelsanvändning, boxens/båssets utformning, liggytans utformning och skick och att gödslingsbeteendet kan utföras utan störningar. Används rent och torrt strömedel i rätt mängd och av god kvalitet? I denna bedömning kan ingå en kontroll av hur strömedel förvaras om du tror att strö behöver lagras på bättre sätt. Strömedel behöver ofta lagras under tak eller i lämpligt torrt och ventilerat utrymme för att behålla god kvalitet och funktion.

Beläggningsgraden har en avgörande betydelse i alla typer av djurhållningar och det är viktigt att det finns tillräckligt med utrymme för att djuren bl.a. ska kunna välja en ren liggplats. Vid för hög beläggning uppstår lätt hygienproblem och därmed också ökad risk för hälsostörningar. Tillgång på liggytor i lösdriftsbesättningar är alltså en viktig faktor för att djuren ska kunna hålla sig rena, läs mer om utrymme/överbeläggning m.m. under punkten ”Djuren har tillräckligt med utrymme”, avsnittet 4.5.

Viktiga tillsyns- och skötselrutiner i besättning

De bakomliggande orsakerna till smutsiga djur kan skilja sig åt beroende på om djuren hålls bundna eller lösgående. För bundna djur kan brister tyda på djur som hålls på för långa båspallar, liggbås saknar båsavskiljare, båspallar med för lite strö, eller djur som inte ges tillräckligt med tillsyn (exempelvis klippning i de fall det behövs). För lösgående djur kan brister tyda på att liggbåsen eller ströbäddarna är smutsiga/kladdiga. Enstaka lösgående smutsiga djur kan tyda på en kombination av sjuka, svaga och eller lågrankade djur i en grupp, eller enstaka djur som hålls på mindre lämpliga platser. För att fastställa dessa orsaker behöver du ibland bedöma om det endast är enstaka individer i en grupp av lösgående djur som är smutsiga. Enstaka smutsiga djur kan i vissa fall tyda på felaktig gruppering, otillräckligt antal liggplatser, djur som tidigare varit uppbundna och är ovana vid att ligga i liggbås etc. Konsekvensen för gödsel förorening på djur kan även vara olika för olika djurkategorier. Bundna djur bör alltid prioriteras. Dessa djur kommer inte åt kroppsdelar på samma sätt som lösgående, kan inte välja alternativa liggplatser och klia sig mot övriga föremål (roterande borstar, träd).

För ströbäddssystem gäller normalt att ströbäddsytor ska hållas torra och rena genom att nytt strö påförs regelbundet i sådan omfattning som behövs. Kladdiga och smutsiga ströbäddsytor är alltså inte godtagbart även om djuren inte ser förorenade ut. Möjligheten att hålla en god ströbäddskvalitet ökar ju lägre beläggningsgraden är i utrymmet. I helpaltboxar krävs normalt inte några särskilda arbetsinsatser för att hålla en godtagbar hygien. Djuren kan dock bli nedsmutsade om beläggningsgraden i dessa boxar är låg.

För ströade golvytor krävs i regel att förorenade ytor dagligen skrapas rena samt förses med nytt strö i tillräcklig mängd. Gödselgångar måste skrapas regelbundet och så ofta att djuren inte ska tvingas stå i blöt gödsel. Beroende på gödselkonsistens och djurbeläggning kan skrapning av gödselgångar behöva göras mer eller mindre ofta. Vid hög beläggning i stallar med mjölkkor behöver utgödslingen i många besättningar i princip gå kontinuerlig för att en god hygien ska kunna hållas. Observera att även vändlägen för skrapor samt galler- eller spaltförsedda gödselnedsläpp ska hållas rena och i synnerhet om djur måste beträda sådana ytor. Vid olämplig utformning av sådana lösningar liksom i tvärgångar och passager kan det krävas regelbunden manuell insats för att hållas en godtagbar hygien bland djuren.

Kopplingen till ”torra och rena liggplatser ” och tid som ägnas åt skötsel av djuren är generellt

mycket starkt. I vissa fall kan ”tid” ersättas med en viss resurs, t.ex. kan automatisk utgödsling ersätta andra utgödslingsrutiner. Frågan om djurens renhet är således ofta en fråga om tillsynsrutiner och åtgärder.

Vid konstaterade brister som rör djurens renhet bör du diskutera med djurhållaren om djuren t.ex. behöver flyttas, omgrupperas, klippas, om liggplatserna är för små, för få eller fel utformade, om utgödslingsrutiner kan förbättras eller strömedel kan öka. I dialogen med djurhållaren bör du fundera på och komma fram till varför djuren är smutsiga, och vilken grad av allvarighet det handlar om (fasttorkade gödselpansar är inte acceptabelt). Beror problemet på utfodring, skötsel, ventilation eller på annat som kräver utökad tillsyn eller resurser?

Noteras smutsiga utegångsdjur bör du försäkra dig om att samtliga djur i gruppen har tillgång till sina resurser (foder, vatten, liggplatser, goda markförhållanden). Gödselförorenade djur bedöms generellt som en allvarligare brist än förorening av jord och lera. Det finns ofta en stark koppling mellan rangordning och smutsiga djur i dessa system. Omgruppering av vissa djur kan därför ibland vara en nödvändig åtgärd.

En regelbunden daglig rengöring krävs även vid vattenställen och vid utfodringsplatser för att undvika dålig hygien och smittspridning. I inhysningssystem med ströbädd, t.ex. kall lösdrift, behöver tillförseln av strömedel vara i sådan omfattning att djuren håller sig torra och rena. Om ströbäddar i anslutning av vattningssystem är kladdiga kan lösningar för uppsamling av spillvatten diskuteras med djurhållaren för att hålla ströbädden torrare vid dessa kritiska utrymmen.

Övriga tips för din bedömning

En lämplig strategi för att bedöma denna punkt är att du, i din genomgång av djurhållningen observerar djurens status och håller samtidigt fokus på de kritiska områden i en anläggning som kan vara högt belastade, svåra att rengöra eller på annat sätt felplacerade eller där tillsynsrutiner inte är tillräckliga. Exempel på dessa kritiska områden är vatten- och foderställen både inomhus och utomhus, drivgångar, liggplatser och kalvningsboxar.

På slakterier har man sedan länge klassat djurens renhet på en fyrgradig skala för bedömning av gödselföroreningsgrad på djurkroppar. Skalan sträcker sig från *kategori 0* som innebär rena djur, till *kategori 3* som innebär mycket kraftigt förorenade djur. Viss information om detta får du genom att ta del av djurhållarens slaktavräkningskvitton.

Vägledande litteratur och annan information:

- Mer information om nötkreaturens renhet, finns att läsa i SLU: s skrift ”Djurskyddstillsyn i praktiken – Nötkreatur *Gödselförorenade djur*”.
- För bedömning av utegångsdjurs renhet enligt instruktionen till kontrollprogrammet ”Utegångsdjur utan ligghall, nötkreatur” kan man vända sig till Gård & Djurhälsan.
- Informationsskriften ”Rena nötkreatur om hur nötkreatur ska hållas rena under uppfödningen och inför slakt (*Taurus, Svenska Djurhälsovården*)” och JTI:s rapport ”*Rena kor i uppbundna system – hur?*” innehåller användbar information och tips för att hålla djuren rena i olika driftssystem

4.4 Djur som är skadade eller sjuka har fått nödvändig vård och hålls på lämpligt sätt

Att iaktta och diskutera med djurhållaren, exempel

- Att det finns bra rutiner inkl. medicinsk beredskap för att minimera insatstiden för vård och behandling av akut sjuka djur. Finns larmlista med telefonnummer?
- Att det finns en effektiv beredskap för medicinsk behandling och övrig akutsjukvård?
- Att det finns det utrustning och utbildning för att avliva djur utan dröjsmål om djuret inte går att behandla eller är så sjukt eller skadat att avlivning krävs?
- Att det finns bra rutiner för extra tillsyn (tillsyn mer frekvent än en gång dagligen) av sjuka och skadade djur.
- Att det finns tillräckligt många sjukboxar eller annat sjukutrymme: hur ser dessa utrymmen ut, var är de placerade?
- Att dessa boxar/utrymmen går att använda direkt eller snabbt ställas i ordning för användning, såsom: lösa grindar, lämpligt tomt utrymme - utan djur vid tidpunkt för ditt besök - som kan snabbt klimatanpassas.
- Om sjukutrymme kan anses vara ”närbeläget”.
- Om sjukutrymmen är utformat så att djuret har rörelsefrihet samt bra golv.
- Om djur i sjukutrymme har bra termisk komfort (anpassat till det som djuret är van vid, möjlighet att snabbt höja temperatur vid behov).

4.4.1 Lagstiftning

2 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom.

3 § första och andra stycket djurskyddslagen

Djur ska ges tillräckligt med foder och vatten och tillräcklig tillsyn. Fodret och vattnet ska vara av god kvalitet och anpassat efter det djurslag som utfodras.

Stall och andra förvaringsutrymmen för djur ska ge djuren tillräckligt utrymme och skydd samt hållas rena.

4 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt.

9 § djurskyddslagen

Om ett djur är sjukt, skadat eller på annat sätt genom sitt beteende visar tecken på ohälsa, ska djuret snarast ges nödvändig vård, vid behov av veterinär, eller andra åtgärder vidtas, om inte sjukdomen eller skadan är så svår att djuret måste avlivas omedelbart.

1 kap. 5 § L100

Djurägaren och djurhållaren har ansvaret för djurens välbefinnande. Djur ska normalt ses till minst en gång dagligen om inte annat framgår av denna författning.

Nyfödda, sjuka eller skadade djur samt djur som betar sig onormalt ska ses till oftare. Det samma gäller för högräktiga djur, särskilt vid tiden kring förlossningen.

Djur ska hållas på ett sådant sätt att tillsynen över dem kan ske utan svårigheter. Personer som handhar djur ska ha tillräckliga kunskaper och färdigheter samt vara tillräckligt många för att dessa föreskrifter ska kunna följas.

1 kap. 9 § L100

Föremål och ämnen som kan skada djuren ska förvaras så att de är oåtkomliga för dessa.

1 kap. 14 § första och andra stycket L100

Djur som behöver särskild vård ska kunna tas omhand lösgående i ett närbeläget utrymme och ska där vid behov kunna hysas individuellt. Utrymmet ska ha ett klimat som djuren är vana vid.

För utegångsdjur och för djur som under den kalla årstiden hålls i stallar med utomhusliknande klimat ska det även finnas behandlingsplatser som kan värmas upp eller på annat sätt vara anpassade så att djurens behov av termisk komfort tillgodoses.

För mjölkkor ska sådant utrymme som avses i första stycket vara utformat och anpassat så att mjölkning kan ske i utrymmet.

Allmänna råd till 1 kap 14 §

För grisar och lösgående nötkreatur utom utegångsdjur bör det utrymme som avses i föreskriften kunna hysa minst vart 25:e djur.

För utegångsdjur eller djur som hålls på bete bör ett sådant utrymme som avses i föreskriften vara placerat eller kunna iordningställas så att det är tillgängligt inom en halvtimme för det djur som behöver tas om hand i utrymmet.

Ett behandlingsutrymme som ska kunna värmas upp bör utformas så att uppvärmning till minst 10°C kan ske inom en timma.

1 kap. 33 § L100

Betesmarker, rastgårdar och drivningsvägar ska vara fria från föremål med uppenbar risk att skada djuren.

2 kap. 7 § L100

Vid mycket varm väderlek samt vid sjukdom ska kalvar ha ständig tillgång till dricksvatten.

4.4.2 Vägledning

Djuren ska inte behöva flyttas eller hanteras en längre tid än vad som är nödvändigt/rimligt då de behöver tas omhand. Detta för att djuren inte ska stressas eller belastas i onödan. Sjukboxar bör vara placerade och planerade så att det är lätt att ta sjuka eller skadade djur dit, och det kan gärna vara förberett för att underlätta avlägsnande av djur som dör eller avlivas i sjukboxen. Vad som är "närbeläget" bör avgöras utifrån aktuell djurhållningsform och förutsättningarna i övrigt kring denna. "Halvtimmesregeln" är ett lämpligt råd som ges i L100. Med hänsyn till djurens hälsotillstånd kan det av flera skäl vara nödvändigt att hålla ett djur avskilt från övriga djur i behandlingsutrymmet.

Ett sjukt eller skadat djur kan ha svårare att röra sig än ett friskt djur och behöver därför stor rörelsefrihet. Djuren ska därför, om inte veterinär föreskrivit annat, hållas lös gående i sjukboxen. I vissa fall är det lämpligare att flytta djuren till en annan avdelning där det inte behöver konkurrera för de viktigaste resurserna såsom vatten, foder och liggplatser. Det kan vara lämpligt att placera dessa djur i avdelningar som ligger ”strategiskt” placerade på anläggningen, där de synliggörs och personalen ofta passerar förbi.

Sjuka djur kan också ha större behov av liggkomfort då de ofta ligger mer. Sjukdomstillståndet kan förvärras om inte höga krav på ett rent, halkfritt och bekvämt underlag är uppfyllda. Djur i sjukbox kan därför ha ett större behov av en god tillgång till strömedel. Observera att mjölkkor som hålls i sjukbox ska kunna mjölkas maskinellt i boxen: kravet i föreskriften anses inte vara uppfyllt om djurhållaren endast mjölkar korna manuellt.

Särskilt i lösdriftsbesättningar kan det vara svårare att hitta de svaga och sjuka djur, som ofta håller sig långt borta, dvs. inte kommer fram till sina liggplatser, vatten och utfodringsplatser med samma frekvens som övriga friska djur. Detta beror delvis på att ett sjukt djur mycket snabbt kan bli ranglågt i en grupp. Du bör vara observant på djur som verkar orörliga, och inte följer den övriga flockens beteende. Särskilt i större besättningar kan det vara svårt att få en överblick över svagare djur. Det kan då vara positivt att gruppera dessa djur för sig för att underlätta vård och tillsyn eller för att erbjuda dem en miljö med mindre hård konkurrens på grund av rangordning eller konkurrerande resurser.

En viktig bedömningsfråga är ”*när djurhållaren brukar eller bör tillkalla veterinär*”. Detta gäller naturligtvis även frågeställningar som inte har samband med din förskrivning av läkemedel. Du bör förvissa dig om att djurägare har tidigare erfarenhet av en viss typ av åtgärd, och t.ex. har kännedom om vilken åtgärd som ska sättas in, vilket resultat som ska uppnås och inom vilken tid. Vilken åtgärd vidtar djurägaren om djuret inte är återställt inom en viss tid? Kommer veterinär att anlitas eller rådfrågas, eller avlivas djuret? Sammanfattningsvis är ofta dialogen med djurägaren som visar om hanteringen av sjuka eller skadade djur är tillfredsställande.

Med hänsyn till djurens hälsotillstånd kan det av flera skäl vara nödvändigt att hålla ett djur avskilt från övriga djur i behandlingsutrymmet. Eftersom flocklevande djur dock blir stressade om de helt avskiljs från andra djur bör sjukboxar vara utformade så att det avskilda djuret kan se andra djur.

Djuren ska också slippa onödig anpassning och omställning till nytt stallklimat. Därför ska behandlingsutrymmet i regel ha ett klimat som djuren är vana vid (i allmänhet det klimat som djuret huvudsakligen befann sig i vid tiden närmast före behovet av särskild vård uppstod). Det bör dock observeras att ett djurs tillfrisknande i vissa fall kan gynnas av att djuret hålls i annat stallklimat.

Avlivning kan i många fall vara ett bra alternativ för att skydda djur från onödigt lidande. Avlivning ska utföras då djuret har en allvarlig sjukdom eller skada som inte kan behandlas eller om behandling innebär att djuret utsätts för onödigt lidande. Man ska också avliva djuret i de fall då skadan eller sjukdomen är av lindrigare art men då det bedöms att djuret inte kommer att tillfriskna och bli i så gott skick att det är lämpligt att transportera eller kan slaktas. För att undvika att djur får vänta för länge på avlivning ska personalen som har ansvar för djuren ha kunskap om hur de ska bedöma vanligt förekommande tillstånd samt att de ska kontakta vete-

rinär i tveksamma fall. Grundläggande är också att det finns rutiner för hur avlivningen genomförs och att den som ska utföra avlivningen har relevant kunskap. Om avlivningen utförs av besättningens egen personal bör man kontrollera hur utrustning för avlivning förvaras, underhålls och hanteras, för att garantera att avlivningen kan genomföras på ett godtagbart sätt. Det ska också finnas korrekta rutiner för hur avlivade djur omhändertas.

Jordbruksverket har gett ut en broschyr med detaljerad information om djurägarens ansvar vid avlivning av nötkreatur. Broschyren belyser bland annat kunskapskraven, lämplig utrustning, metoder för bedövning och avlivning samt hantering av döda djur. Skriften kan beställas eller laddas ner från verkets hemsida: *Jordbruksinformation 4 – 2009*.

4.5 Djuren har tillräckligt med utrymme

Att iaktta och diskutera med djurhållaren, exempel

- Att samtliga djur kan röra sig obehindrat och får plats att ligga ner samtidigt på definierade liggytor.
- Att alla djur i normalfallet ges möjlighet till social kontakt som innebär att de minst kan se och nosa på varandra.
- Att kalvar inte hålls bundna.
- Att kalvhyddor för individuellt hållna kalvar utomhus är försedda med rastgård.
- Hur hög foderbordets kant är i förhållande till båspallen i kortbås, foderliggbås och fångbås? Tänk på att djuren ska kunna ligga ner med huvudet över foderbordet. Foderbordskanten ska därför inte vara högre än 20 cm över båspallen.
- Att nivåskillnaden mellan båspallen och foderbordsytan är minst 10 cm (dock inte mer än 20 cm).
- Att uppbundna nötkreatur får plats ordentligt på båspallen. Djuren ska inte behöva ligga eller stå i gödselrännan.
- Att inredningssystem såsom bindslen, nackbommar, båsavskiljare, foderbordsavstängningar eller foderbord, är lämpligt utformade så att djuren inte riskerar att skadas (kläm-, tryck-, skav- eller trampsador)
- Att inredningen inte förhindrar djuren att vila normalt (t.ex. med ena benet framsträckt eller med huvudet sträckt bakåt utefter bålen mot flanken).
- Att samtliga djur får plats att ligga ner samtidigt och röra sig obehindrat.
- Att det finns tillräckligt med plats för djuren att äta (se även avsnitt 4.1).
- Att det finns tillräckligt med kalvningsboxar för kor eller kvigor så de kan kalva lösgående (antalet kalvningsplatser anpassade efter det behov som finns i besättningen).
- Vilka rutiner för kalvning som finns.
- Att kalvande kor och kvigor hålls lösa under förlossningen för att underlätta för kon att bete sig naturligt. Det kan dock vara nödvändigt att låta djur kalva uppbundna om bland annat förlossningssvårigheter uppstår.
- Att gödselrännan täcks över om nötkreaturen måste kalva uppbundna.
- Att kalvningsboxarna enbart är avsedda att användas för kor eller kvigor när de ska kalva och fram till några dagar efter kalvningen, d.v.s. inte användas som sjukboxar.

4.5.1 Lagstiftning

2 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom.

4 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt.

1 b § djurskyddförordningen

Stall och andra förvaringsutrymmen för djur ska vara så rymliga att samtliga djur i utrymmet kan ligga samtidigt och röra sig obehindrat.

Utrymmena ska utformas så, att djuren kan bete sig naturligt.

3 § djurskyddsförordningen

Inredning i djurstallar och i andra förvaringsutrymmen för djur samt utrustning i hägn ska vara utformad så, att den inte tillfogar djuren skador eller medför risk för djurens hälsa. Inredning och övrig utrustning får inte hindra djuren att bete sig naturligt, otillbörligt inskränka deras rörelsefrihet eller annars verka störande på dem.

1 kap. 5 § L100

Djurägaren och djurhållaren har ansvaret för djurens välbefinnande. Djur ska normalt ses till minst en gång dagligen om inte annat framgår av denna författning.

Nyfödda, sjuka eller skadade djur samt djur som betar sig onormalt ska ses till oftare. Det samma gäller för högdräktiga djur, särskilt vid tiden kring förlossningen

Djur ska hållas på ett sådant sätt att tillsynen över dem kan ske utan svårigheter. Personer som handhar djur ska ha tillräckliga kunskaper och färdigheter samt vara tillräckligt många för att dessa föreskrifter ska kunna följas.

2 kap. L100

Allmänna råd till 2 och 4 §§ djurskyddslagen

Nötkreatur bör vara avhornade.

Unga djur bör vänjas vid det djurhållningssystem de ska hållas i som vuxna.

I besättningar där kalvar som är yngre än 2 veckor hålls i ensambox, bör mellanväggarna i boxen vara täta från boxgolvet och upp till en höjd av 0,8 meter.

2 kap 3 § L100

Kalvar får inte hållas bundna.

2 kap. 3 a § L100

Kalvar som är äldre än åtta veckor ska hållas i par eller grupp tillsammans med andra kalvar eller andra nötkreatur.

Första stycket gäller inte kalvar i anläggningar med färre än sex kalvar där det inte är möjligt att gruppera kalvarna på ett från djurskydds- eller djurhälsosynpunkt lämpligt sätt. Kalvarna ska i så fall hållas på ett sätt som innebär att de kan ha ögonkontakt och beröra varandra eller andra nötkreatur. Första stycket gäller inte heller för enstaka kalvar under en kortare period om det är nödvändigt från djurskydds- eller djurhälsosynpunkt.

2 kap. 3 b § L100

Andra nötkreatur än sådana som avses i 3 a § ska hållas på ett sätt som innebär att de kan ha ögonkontakt och beröra varandra.

Första stycket gäller inte kalvar i anläggningar med färre än sex kalvar där det från djurskydds- eller djurhälsosynpunkt inte är lämpligt att låta kalvarna komma i beröring med andra kalvar eller andra nötkreatur. Kalvarna ska i så fall hållas i samma utrymme som andra kalvar eller andra nötkreatur på ett sätt så att kalvarna kan se dessa. Första stycket gäller inte heller för enstaka djur under en kortare period om det är nödvändigt från djurskydds- eller djurhälsosynpunkt.

2 kap. 36 a § L100

Vid individuell hållning av kalvar i hydda ska kalven ha ständig tillgång till yta utomhus. ...

Samlade bestämmelser om kalvningsboxar och kalvningsutrymmen m.m.**2 kap. 12 § L100**

Kor och kvigor ska kalva lösgående när tidpunkten för kalvning kan förutses, dock får uppbindning ske om förlossningssvårigheter uppstår.

I besättningar med bundna kor eller kvigor får en ko eller kviga kalva uppbunden om kalvningsboxen är upptagen för kalvning.

2 kap. 13 § L100

Gödselrännan bakom bunden ko eller kviga ska vara övertäckt i samband med kalvningen.

2 kap. 14 § L100

Vid kalvning får mekaniska hjälpmedel endast användas efter godkännande av veterinär i varje enskilt fall.

2 kap. 15 § L100

I besättningar med kor eller kvigor som ska kalva ska det inför kalvning finnas kalvningsboxar.

Allmänna råd till 2 kap. 15 §

Det bör finnas minst en plats i kalvningsbox per påbörjat antal kor i besättningen enligt följande:

- 1. 45 kor vid jämn kalvningsfördelning över hela året*
- 2. 35 kor vid jämn kalvningsfördelning över 9 månader*
- 3. 25 kor vid jämn kalvningsfördelning över 6 månader*
- 4. 15 kor vid jämn kalvningsfördelning över 4 månader*
- 5. 10 kor vid jämn kalvningsfördelning över 2 månader*

För besättningar där kalvning sker koncentrerat sommartid och är planerad att ske på betesmarken, bör det finnas minst en plats i kalvningsbox per påbörjat 50-tal djur som ska kalva under den perioden.

2 kap. 16 § L100

Kalvningsboxar och andra stallutrymmen som används som kalvningsplats ska vara utformade och användas på ett sådant sätt att de kan rengöras regelbundet utan svårigheter samt vid behov kunna desinficeras.

Ytterligare bestämmelser om rengöring finns i 1 kap. 30 §.

Allmänna råd till 2 § djurskyddslagen

En kalvningsbox som är avsedd för en ko eller en kviga bör rengöras noggrant samt förses med nytt strö mellan varje kalvning.

Kalvning i gruppbox bör ske omgångsvis. Djurgruppen bör inte vara större än att beräknade förlossningar inträffar inom loppet av tio dagar. Kalvningsplatsen bör i detta fall rengöras noggrant samt förses med nytt strö mellan varje djuromgång.

Samlade måttbestämmelser för nötkreatur

I 2 kap. 31 - 41 §§ L100 finns samlade alla mått bestämmelser som gäller för de olika kategorier och viktklasser av nötkreatur. Här hittar du utöver utrymmesmått i båsar och boxar bland annat mått på foderbordets kant mot båspall, mått i gångar och utrymmen vid foderbord.

Observera att den korrekta samlingen finns, för närvarande, i två utgåvor av L 100. De flesta bestämmelser är samlade i L100 SJVFS 2010:15, men några ändringar är införda i senare version SJVFS 2014:31.

4.5.2 Vägledning

Det är viktigt att de utrymmen som djuren har tillgång till ger dem möjlighet att röra sig och bete sig på ett naturligt sätt. De måttföreskrifter samt allmänna råd som rör storleken på båsar, ätplatser, gångbredder m.m. har i huvudsak tagit fasta på djurens fysiologiska och etologiska behov, dvs. att de får plats rent fysiskt och kan röra sig utan svårigheter. Ett sådant exempel är höjden på foderbordets kant i förhållande till båspallen i kortbåsar, foderliggbåsar och fångbåsar som inte får vara högre än 20 cm. Detta för att göra det möjligt för djuren att kunna ligga ner med huvudet över foderbordet. Ett annat exempel är möjligheten för djuren att kunna vila normalt med ena benet framsträckt eller med huvudet sträckt bakåt utefter bålen mot flanken.

Vissa mått har i större utsträckning tagit fasta på andra faktorer, såsom hygienaspekten. Exempel på det är måttföreskrifterna för ströbäddsboxar där en allt för liten ströbädd gör det svårt att upprätthålla en godtagbar hygien i boxen. En beprövad erfarenhet är därför att öka ströbäddsarean med minst 30 % från föreskrivna minimimått för att förebygga problem med blöta ströbäddar. När det gäller helspaltboxar förbättrar större ytor/lägre beläggning visserligen djurens möjligheter att röra sig, lägga sig och resa sig men leder ofta till försämrade boxhygien.

Vissa föreskrifter och allmänna råd har även en koppling till djurens etologiska behov. Detta gäller t.ex. utfodringsplatser (foderbord, foderautomater), vattenställena och gångbredder.

Följande iakttagelser kan indikera utrymmesbrist.

- Om djurantalet överstiger boxens/utrymmets dimensionering.
- Om djuren inte får ordentligt med plats att ligga samtidigt på definierade liggytor.
- Om ligg- eller ätplatser inte medger att djuren kan ligga/stå i normal kroppsposition.
- Om alla djur i lösdrift vid samtidig utfodring inte får plats vid foderplatsen.
- Om färre än hälften av djuren kan äta samtidigt vid fri utfodring. (Observera dock att en ätplats per tre djur är tillåtet enligt L100 förutsatt att djuren kan inta foder på ett lugnt och naturligt sätt).
- Om ranglåga djur saknar möjliga flyktvägar för att undvika konflikter.
- Om djur har svårt att röra sig på ett för djuren normalt sätt, t.ex. lägga eller resa sig.
- Om det förekommer magra eller smutsiga djur.
- Om det förekommer inaktiva djur som står stilla.

- Om kalvar vid individuell hållning i hydda saknar tillgång till yta utomhus.

Som stöd för din bedömning av beläggning i lösdriftstallar kan du bl. a. notera följande.

- Lämplig tid för denna kontroll är stallperioden (inte betessäsong) där samtliga djur hålls i stallet dygnet runt.
- Räkna antalet djur visuellt eller be djurhållaren ta fram uppgifter från ”Kokontrollen” (ca 80 % av Sveriges mjölkproducenter är anslutna till mjölkkontrollen, vissa har egna kontrollsystem i t.ex. robotstallar). Du kan jämföra med antalet godkända platser i förprovningshandlingarna för aktuell besättning som finns tillgängliga hos djurhållaren.
- Räkna antalet båsplatser på plats och jämför med djurantalet.
- Räkna vid sidan av de eventuella platserna för sinkor. Av Kokontrollens provmjölkredovisning (11 stycken om året) bör framgå hur många lakterande kor och hur många kor som var i sin vid senaste mjölkprovtagningstillfälle.
- Tänkt på att det kan finnas högräktiga kor (eller oftast kvigor) som vistas i stallet för att vänja sig vid stallmiljön. Dessa är då inte med på provmjölkkningsrapporten.
- Överbeläggningen kan vara ett problem som förvärras särskilt på hösten på grund av slaktkøer.

Ibland utgörs viss överbeläggning av äldre kor som har ett sämre hull och därför inte skickas till slakt men som fortsätter att mjölka på ett tillfredsställande sätt, eller som är sinta men går med i gruppen av mjölkande kor för att äta upp sig till slakt.

Kontroll av beläggningsgrad och korrekta utrymmen i nötbесättningar

Nötkreatur vill gärna äta och sova samtidigt som övriga nötdjur i flocken. Denna synkronisering är troligen en effekt av nödvändigheten för flocken att verka som en social helhet. Då korna hålls inne i ladugårdar tvingas de ändra samordningen och synkroniseringen av vissa beteenden. Även synkronisering efter ljus och klimat påverkas. Behovet att göra saker tillsammans finns ändå kvar inomhus, vilket bland annat upprätthålls genom fasta rutiner för utfodring och vila. Synkroniseringen märks genom att korna gärna vill äta och ligga vid samma tidpunkt som de andra i flocken. För att detta ska fungera utan att djurens välfärd försämras ska det finnas tillräckligt med utrymme vid foderbordet, tillräckligt med attraktiva liggplatser som djuren vill använda etc.

Kontroll vid hållning av kalvar i hydda

Med begreppet ”hydda” avses ett flyttbart mindre stall som placeras utomhus med liggplatser för kalvar. Observera att kalvar normalt inte får hållas individuellt i hydda efter åtta veckors ålder. Vid individuell hållning av en kalv i hydda ska kalven ha ständig tillgång till yta utomhus, t.ex. i en till hyddan anslutande rastgård. Utomhusytan ska vara minst lika stor som de minimimått som gäller för själva kalvhyddan. Det är alltså inte tillåtet att hålla en kalv instängd i en hydda vid individuell inhysning. Motivet till detta krav är att säkerställa den termiska komforten för kalvarna.

Konkurrens vid foderplatser

Varje djur har behov av ett visst utrymme för sitt välbefinnande. Kor behöver t.ex. tillräckligt med plats (individuellt avstånd) för att kunna passera andra kor och det måste finnas möjlig-

heter till att kunna fly eller gå undan. En viktig anledning till konflikt mellan djur är brist på tillgång till foder. I konkurrens om fodret får de ranglåga djuren äta i andra hand. I och kring kraftfoderstationer råder konkurrens, kor står och väntar på sin tur för att äta istället för att välja en annan tid. Kor som äter får också avbryta besöket till stationen på grund av att ranghöga djur kör ut dem. Foderstationer och trånga passager är alltså exempel på platser där konflikter vanligen kan uppstå.

Konkurrens vid liggplatser

Saknas det liggplatser så att samtliga djur kan ligga samtidigt är det överbeläggning. Erfarenheter har visat att ranglåga djur minskar sin sammanlagda liggtid vid överbeläggning i lösdriftstallar. Detta trots att det kan finnas tomma liggbåsar vissa tider på dygnet (andra instinkter såsom flockinstinkten eller ätinstinkten kan styra djuren till att befinna sig i närheten av sin flock eller hålla sig i smågrupper istället för att nyttja tomma liggplatser viss tid på dygnet). Tänk på att förstakalvare oftast är ranglåga djur som hävdar sig dåligt i konkurrensen om resurserna (fodret, vatten eller liggplatser). Saknas båsavskiljare på båspall för bundna djur försvåras den synkroniserade vilan för vissa djur. Grannkon kan blockera liggplatsen genom att lägga sig snett.

Kor som hålls i en miljö med otillräckligt antal liggplatser ser till att lägga sig ner snabbare efter mjölkningen än kor i system där samtliga djur har möjlighet att ligga ner samtidigt. Ur juverhälsosynpunkt är det alltid en fördel om kon exempelvis först söker upp foderbordet efter avslutad mjölkning, eftersom det tar cirka 30 minuter för spenkanalerna att sluta sig efter mjölkningen (för höglakterande kor och kor med flera laktationer bakom sig tar det längre tid, beror också delvis på hur spenarna ser ut). Om kon under denna tid exponeras för bakterier genom att t.ex. snabbt lägga sig på en smutsig båspall, löper hon en ökad risk för juverhälsosjukdomar. Överbeläggningen kan även påverka djurens renhet negativt, särskilt ranglåga kor i lösdriftstallar som inte får plats i liggbåsen kan istället välja att lägga sig i stallgången.

Överbeläggningen påverkar också smittrycket på båspallen då varje båspall kommer att utnyttjas mer och av fler individer än som annars skulle vara fallet. Smitta sprids mer mellan djur som vistas i stallar med överbeläggning än som vistas i stallar med normal beläggning. Ett annat slags överbeläggning kan uppstå i stallgångarna, om dessa är för smala i förhållande till djurflödet, vilket även påverkar smittskyddet negativt.

Kalvningsboxar

Kalvningsboxar är utrymmen som enbart är avsedda för kor eller kvigor när de ska kalva och fram till några dagar efter kalvningen. Boxen kan vara utformad som en ensambox avsedd för en ko eller kviga eller som en gruppbox avsedd för flera kor eller kvigor. En kalvningsbox kan vara byggd som permanent box eller byggas upp med flyttbara boxväggar eller dylikt inför kalvning. Grundkravet är att kalvning ska ske med den kalvande kon lösgående för att underlätta för kon att bete sig naturligt under förlossningen. I besättningar med uppbundna kor eller kvigor behövs normalt kalvningsboxar för att åstadkomma detta. Det kan i vissa fall vara svårt att förutse förlossningstidpunkten, exempelvis för köttraskor med fri betäckning. Om kalvning skulle ske uppbundet i sådana fall, står det inte i strid med föreskriften. Detta förfarande är dock inte optimalt för kalvande djur som har svårare att röra sig, t.ex. när de ska lägga sig eller resa sig. Dessutom ökar behovet för kon att kunna röra sig fritt och ändra kroppsställningen vid kalvningen för att minimera risken för komplikationer vid kalvningen.

I lösdriftstallar behöver inte kalvningen nödvändigtvis ske i en kalvningsbox, huvudsaken är att utrymmet är lämpligt för kalvningen i alla avseenden, inte minst ur smitt- och hygiensynpunkt. Det kan dock vara nödvändigt att kunna avskilja djur som ska kalva från övriga djur i gruppen i besättningar med system för lösgående djur: kalvningsboxar bör därför även finnas i dessa besättningar. Om kalvningsboxarna finns, men är upptagna av andra djur eller överbelagda, alternativt saknas tillräckligt med kalvningsboxar, finns risk att kor kalvar ute i stallgången. Detta ökar risken att kalvar kläms ihjäl eller skadas av utgödslingen i system med öppna skrapgångar. I system med spaltgolv finns också en skaderisk då spaltöppningarna inte alltid är anpassade till kalvar. Det ökar också risken för spridning av eventuell smitta i besättningen och innebär dessutom en nedsatt välfärd för kon och kalven samt en sämre start för kalven. Kalvning i en förorenad miljö innebär en ökad risk för infektioner av juver och livmoder och andra infektioner orsakade av bakterier som kan smitta kalven via navel och mun. Problemen kan leda till mastitis, och livmoderinfektion hos kon, eller navelinfektion och diarré hos kalven.

Utrymmeskrav för kalvar och ungdjur

Överbeläggning kan förekomma i system med kalvar i ensamboxar (två kalvar istället för en) eller vid gruppållning av spädkalvar, t ex kalvamma. Även utrymmen med äldre kalvar och ungdjur i gemensamboxar kan vara överbelagda. För stora kalvgrupper och/eller grupper med för stor åldersspridning skapar såväl konkurrens- men också ett kalvhälsoproblem inom gruppen. Överbeläggningen kan här ofta kopplas till hygienproblem och hälsoproblem. Såväl djurens renhet som djurens hälsa kan påverkas negativt. Ett ökat smittryck i boxar med kalvar/ungdjur kan bland annat leda till ökat problem med luftvägsinfektioner och ringorm, särskilt i kombination med dålig luftkvalitet, t.ex. förhöjda halter av ammoniak i närmiljön.

4.6 Årlig stallrengöring har genomförts

Att iaktta och diskutera med djurhållaren, exempel

- Arbetsrutiner för rengöring av stall/stallavdelningar för respektive byggnad och djurkategori.
- Rengöring av vattningsanordningar, belysningsarmaturer, fönster, stallredskap, ventilationsanläggning, foderutrymmen, m.m.
- Vilken eller vilka metoder använder djurhållaren för att rengöra stallarna (vid den årliga rengöringen) samt eventuellt desinficering av kalvningsboxarna vid behov.

4.6.1 Lagstiftning

2 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom.

3 § första och andra stycket djurskyddslagen

Djur ska ges ... tillräcklig tillsyn. ...

... Stall och andra förvaringsutrymmen för djur ska hållas rena.

4 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt.

1 kap. 30 § L100

Stallutrymmen ska rengöras och utgödas minst en gång dagligen om inte systemet för djurhållning är uppbyggt för andra rutiner som ger god hygien.

Vid kontinuerlig djurhållning ska stall eller stallavdelning rengöras noggrant minst en gång årligen. Vid omgångsuppfödning ska stall eller stallavdelning rengöras noggrant före varje insättning av en ny omgång djur.

2 kap. 16 § första stycket L100

Kalvningsboxar och andra stallutrymmen som används som kalvningsplats ska vara utformade och användas på ett sådant sätt att de kan rengöras regelbundet utan svårigheter samt vid behov kunna desinficeras.

4.6.2 Vägledning

Byggnader, stall och inredningsmaterial samt utrustning ska vara lätta att tvätta, desinficera och hålla rena. För material och ytbehandling bör följande egenskaper eftersträvas: materialet bör vara rostskyddat, vara lätt rengörbart, tåla mekaniskt och kemiskt slitage, tåla högt tryckstvätt samt rengörings- och desinfektionsmedel och inte medföra skador på djuren på grund av olämplig ytbeskaffenhet eller utformning.

Krav på den årliga noggranna rengöringen gäller vid kontinuerlig djurhållning, t.ex. djurstallar till mjölkkor. Syftet med en noggrant årlig stallrengöring är huvudsakligen att avlägsna gödsel- och foderrester, damm och eventuell annan smuts som kan innehålla smittämnen och kan påverka en fortsatt djurhållning negativt. Rengöring bör göras så snart utrymmet har tömts på

djur. När djuren försvinner blir miljön mer ogynnsam för bakterierna, som då kan sätta sporer som en överlevnadsmekanism. Sporerna är betydligt svårare att oskadliggöra än bakterierna. En snabb rengöring minskar risken för sporbildning.

Den mest effektiva rengöringsmetoden är oftast våtrengöring under förutsättning att ytorna ges tillfälle att torka ordentligt, och bör därför tillämpas i så stor utsträckning som möjligt. De största mängderna smittämnen som ska avlägsnas från ett djurstall efter en produktionsomgång, eller en stallsäsong, återfinns sannolikt i gödselresterna som fastnat på golv, väggar, fönster och inredningsdetaljer. Särskilt detaljer som djuren kommer åt att slicka på är mycket viktiga att rengöra. Takytorna kan alltså generellt betraktas som mindre utsatta för smuts.

Våtrengöring av smutsiga ytor bör prioriteras. För att avlägsna smittämnen från fasta ytor är det oftast lämpligt med en noggrann mekanisk rengöring eller högtryckstvättning. Vid rengöring är det viktigt att tillämpa principen ”från rent till smutsigt” vilket i förekommande fall, om innertaket till exempel behöver rengöras, innebär att påbörja rengöringen uppifrån, och arbeta sig nedåt. Av olika anledningar kan det vara svårt, eller ibland onödigt att rengöra innertaket i stallet. Behovet av rengöring av takytor ska ses i relation till ovanstående prioriteringar, och bör då utföras och anpassas efter det behov som uppstår i det enskilda fallet. Det kan finnas ligghallar, inredda logar, stallar med parallelltak och 6-7 m till nock där årlig rengöringen inte görs och där det inte heller alltid behövs, i vart fall inte varje år. I vissa fall kan det vara tillräckligt att avlägsna damm och grundligt rengöra till- och frånluftsöppningar, ventilationstrummor/kanaler m.m.

Omvänt kan behov av en noggrann rengöring av takytor i äldre ladugårdar med lågt tak vara mycket stor. Faktorer som styr behovet av rengöring av innertak kan exempelvis vara fågelspillning/fågelbo, flugskit, en höskulle med material attraktivt för fåglar och gnagare. I så fall ska man se till att material inte kan trilla ner genom springor, otäta luckor eller ventilationskanaler i djurutrymmena. Finns löst material som kan ramla ner från taket ska det också avlägsnas. En viktig del av rengöringen ligger också utanför byggnaden, t.ex. ytorna runt stallet inklusive tillfartsvägar för bästa resultat.

4.7 Djuren har godtagbar liggkomfort och termisk komfort

Att iaktta och diskutera med djurhållaren, exempel

- Att det inte finns djur som har skador som kan tyda på otillräckliga mängder strö eller motsvarande mjukt material (t.ex. hudskador, bölder på knä, hasskador).
- Att djuren är torra efter att ha legat ner på liggplatsen.
- Om det finns djur som är smutsiga eller blöta: i system som använder strö observera särskilt om strö saknas eller om endast strörester på liggytor.
- Att de tillgängliga djurutrymmena inte begränsar liggkomforten.
- Att det finns tillräckligt med strö (om strö används) och att utgödsling sker regelbundet.
- Att titta närmare på lagringplatsen för strö kan ge vägledande information i vissa fall (kvalitet torrt-fuktigt och kvantitet).
- Att iaktta och diskutera rutiner för daglig skötsel av liggplatserna med djurhållaren.
- Att tilldelning av strömedel (mängder och rutiner) i system med ströbädd är korrekt.
- Att liggplatsen ger djuren en godtagbar liggkomfort och underlaget ger isolering mot avkylning. Detta bör särskilt beaktas i stallar med utomhusliknande klimat.
- Att det finns tillräckligt med luftintag och frånluftning i form av fläktar, självdragstrummor, öppen nock etc.
- Att ventilationsutrustningen fungerar som den ska (hel, injusterad och ”ren”).
- Att placering av luftintagen ger en godtagbar luftfördelning i stallutrymmet.
- Att luftintagens placering och utformning inte förorsakar drag på djuren.
- Att kallras eller annat drag i övrigt inte förekommer på liggplatser.

4.7.1 Lagstiftning

2 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom.

3 § första och andra stycket djurskyddslagen

Djur ska ges ... tillräcklig tillsyn....

... Stall och andra förvaringsutrymmen för djur ska hållas rena.

4 § första stycket djurskyddslagen

Djur ska hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt.

16 § djurskyddsförordningen

Boxar för svin och för kalvar upp till en månads ålder ska vara försedda med strö av halm eller annat jämförbart material.

Båspallar och liggbås för mjölkkor ska ha en godtagbar bädd av halm eller annat jämförbart material.

1 kap. 12 § första stycket L100

Golv och liggytor ska ha en jämn och halksäker yta.

1 kap. 13 § L100

Liggytor ska hållas rena och torra samt vara anpassade efter djurslag och stallklimat (termisk komfort).

Allmänna råd till 1 kap. 13 § L100

Under den kalla årstiden bör liggytorna i stallar med utomhusliknande klimat vara försedda med en bädd av halm eller annat skyddande material som är lämpligt för djuren.

2 kap. 17 § L100

Endast i värmeisolerade stallar får liggytan för nötkreatur innehålla dränerande golv utan ströbädd och då endast i följande fall:

1. för kalvar som är äldre än en månad, ungdjur och vuxna handjur i boxar med heltäckande spaltgolv av gummi eller annat eftergivligt material,
2. för kalvar som är över fyra månader gamla, ungdjur och vuxna handjur i boxar med annat heltäckande spaltgolv än vad som avses i punkt 1 och som var i bruk före den 30 juni 2010,
3. för ungdjur och vuxna handjur i bås där det gödseldränerande golvet ligger i båsets bakre del och resterande golvytor i båset har helt golv eller annan godtagbar liggyta på minst 80 procent av minimilängden för kortbås,
4. för ungdjur och vuxna djur i bås där det gödseldränerande gummispaltgolvet ligger i båsets bakre del och resterande liggytor i båset har helt golv med gummi-matta eller motsvarande på minst 80 procent av minimilängden för kortbås.

4.7.2 Vägledning

Ligg- och termisk komfort till djuren är en observationspunkt som har förebyggande karaktär och är en kritisk punkt för djurens välbefinnande. Den har också en koppling till skador som har uppkommit över tid, och ger inte information om akuta skador på djuren. I avsnittet 4.4 hittar du närmare vägledning till hur skadade djur ska hanteras, medan detta avsnitt ger i huvudsak stöd för att förebygga några av dessa skador.

Kravet på strö för nötkreatur är att boxar för kalvar ska vara försedda med strö och att kalvar inte får hållas på dränerande golv utan ströbädd om de är yngre än 1 månad. För mjölkkor gäller att deras bås ska vara försedda med en bädd av halm eller annat jämförbart material. Detta i syfte att bl.a. ge en tryckavlastning mot underlaget och därmed också en god liggkomfort. För övriga nötkreatur finns inga direkta krav på strö. Observera dock att kravet på strö även för dessa djur kan vara befogat för att uppnå torra och rena liggplatser eller för att ge djuren en godtagbar liggkomfort eller termisk komfort. Värmeförluster från djuren sker till det underlag djuren ligger på och kan vara betydande om underlaget har hög värmeledningsförmåga och låg ytemperatur. Detta bör särskilt beaktas i stallar med utomhusliknande klimat. Strö kan också behövas för att skydda djur från skador som kan uppstå från för hårt/strävt liggunderlag eller om underlaget är för halt (strö som halkskydd).

Det kan vara svårt att hålla en godtagbar hygien i en helspaltbox om utrymmet per djur är för stort i boxen. Det gör att djurens möjligheter att röra sig och bete sig på ett naturligt sätt är begränsade. Forskning visar att nötkreatur väljer bort spaltgolv som underlag att stå på, att gå på samt som liggunderlag. T.ex. görs fler lägnings- och resningsförsök på spaltgolv jämfört

med hela, mjukare och mindre hala underlag. Vidare har djuren betydligt kortare liggtider på hårda underlag jämfört med mjuka underlag. Av djurhälsoskäl är det inte lämpligt att hålla unga kalvar i helpaltboxar av hårda material, t.ex. betong.

Genom åren har flera olika typer av liggunderlag tagits fram för att öka komforten för djuren och för att minska belastningen på ben och klövar. Vissa av dessa kan mer eller mindre likställas med ”en bädd av halm”. T.ex. gäller det komfortmattor av tjockare/mjukare slag i flera skikt där ströets funktion mer har betydelse för hygien och torrhet samt för att minska risken för hudskador/friktionsskador. Tunnare gummimattor har positiv effekt för djuren men kan inte ensamt likställas med en ”bädd av halm”. I dessa fall måste komplettering ske med ett tjockare lager av strö som mer eller mindre täcker av hela liggytan. Det finns inte några generella krav eller rekommendationer som anger vilken mängd strö som behövs för olika underlag. En bra indikator på att djurens båsplatser har tillräckligt med strö är dock att djuren är fria från skador.

Om värmeunderskott uppstår i stallen under den kalla årstiden behövs tilläggsvärme för att kunna åstadkomma ett bra stallklimat med en bra luftkvalitet. Om minimiventilationsflödet minskas för mycket för att bibehålla en viss stalltemperatur blir resultatet ofta en för hög luftfuktighet med kondensproblematik, fuktiga ströbäddar/strömedel, förhöjda koldioxid – och ammoniakvärden i stalluften m.m. som följd. Tillskottsvärmen kan alltså ha en stor betydelse för djurens närmiljö, boxhygien och upptorkningstider efter rengöring.

Det är inte ovanligt att kallras eller annat drag på liggplatser leder till att djuren blir smutsiga eller sjuka. Det har t.ex. visat sig vara en vanlig orsak till kalvdiarré och sänker även motståndskraften mot luftvägsinfektioner. Orsaken kan t.ex. bero på att ett luftintag är felaktigt inställt, kylande ytterväggsytor, otäta stalldörrar m.m. I dessa fall kan det vara bra att kontrollera luftrörelserna i och kring djurplatserna med t.ex. rök för att närmare identifiera orsaken.

Kalvar får inte hållas instängda i hydda vid individuell inhysning, och då ska utomhusytan vara minst lika stor som de minimimåtten som gäller för själva kalvhyddan. Motivet till detta krav är att säkerställa den termiska komforten för kalvarna.

Liggkomfort är utöver underlaget beroende på tillgång till utrymme och utformning av inredningssystem, detta finns beskrivet i avsnitt skrivs i avsnittet 4.5. T.ex. får höjden av foderbordets kant i förhållande till båsfallen i kortbås inte vara högre än 20 cm över båsfallen. Detta för att djuren ska kunna ligga ner och hålla en naturlig liggställning med huvudet över foderbordet.

4.8 Övriga observationer

Om du reagerar på andra brister i djurhållningen än ovanstående observationspunkter kan du redovisa dessa under ”Övriga observationer” i djurskyddsdeklarationen. Exempel på sådana övriga brister kan vara ett allmänt dåligt intryck av stallmiljö, att djurens allmäntillstånd inte är tillfredsställande, dålig uppbindning av djur eller att tillsynen på djuren är undermålig (bristande tillsyn, brist på personal eller personalens kompetens) m.m. Tanken med dessa övriga punkter är att du ibland behöver reagera på att andra resurser saknas eller andra detaljer är felaktigt konstruerade eller skötta på anläggningen, vilka kan påverka djurens välfärd negativt. Anser du att dessa brister är av betydelse för djurens hälsa och välfärd hanterar du detta på samma sätt som de övriga punkter i protokollet: kryssa Nej/åtgärdsplan upprättas (beskriv föreslagen åtgärd i protokollet) eller Nej/Åtgärdsplan kan inte upprättas (om förskrivningen ska upphöra).

Exempel

Du har noterat brister som kan öka skaderisken för djuren. Om djur kan komma i kontakt med farliga föremål som kan skada dem bör du föreslå åtgärder som minimerar dessa risker. I din besättning är djuren rena, friska och vid gott hull, du anser inte att bristen kan föras under någon av checklistans observationspunkter.

Djurskyddslagstiftningen har dock en preventiv karaktär, djurhållaren måste därför vidta åtgärder för att säkra en trygg miljö till djuren, även om de inte visar på skador. Detta gäller såväl skadliga föremål och ämnen för djur som hålls inomhus som utomhus:

- Exempel på risker inomhus: foderutrymmen, kemikalier, läkemedel, elinstallationer m.m. är placerade så att djuren kan komma åt dessa.
- Exempel på risker utomhus: dåligt stängsel, skräpiga hagar som behöver städas från liggande balsnören, ensilageplast, gammal taggråd och diverse skrot. Djuren kan då skadas genom att äta olämpliga föremål, fastna i eller trassla in sig i och skada sig på grund av dessa föremål.

4.9 Noteringar och upplysningar till djurhållaren

Här dokumenterar du t.ex. orsaken till att viss observationspunkt inte kunde bedömas, råd och vägledning som du lämnar till djurhållaren för att förbättra djurskyddet i besättningen eller djurhållarens plan för att förbättra djurskyddet.

Exempel

Vid mycket varm väderlek bedömer du att korna som går ut på betet skulle ha tillgång till skugga. Observera att behov av skugga endast kan bli en rådgivningspunkt, den får inte leda till en indragen förskrivning då krav saknas i lagstiftningen.

I allvarigare fall, om du istället bedömer att korna inte klarar sin termiska balans p.g.a. värme är det en brist som ska leda till ett åtgärdskrav under punkten 4. *Djur som är skadade eller sjuka har fått nödvändig vård och hålls på lämpligt sätt.*